SOSIAL ØKONOMEN

- Deregulering av melkesektoren
- Formuesbeskatning?
- Økonomi og etikk
- Legemidler
- Inflasjon

NR. 6. Juni 1997 – 51. ÅRG.

SOSIALØKONOMENES FORENING SF

Etterutdanningskurs i reguleringsteori

Klækken Hotell, 25. – 26. september 1997

Torsdag 25. september:

09.30 Registrering og kaffe

10.00 EN INTRODUKSJON TIL NYERE REGULERINGSTEORI
– *Professor Jon Vislie*
Sosialøkonomisk institutt
Universitetet i Oslo

13.00 Lunsj

14.00 DYNAMISK REGULERING
– *Forsker Dag Morten Dalen*
Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning (SNF) Oslo

17.15 Fritid

19.00 Middag

Fredag 26. september:

09.00 REGULERING MED FLERE AGENTER, FLERE PRINSIPALER, COMMON AGENCY OG HIERARKIER
– *Professor Trond Olsen*
Institutt for økonomi
Universitetet i Bergen

12.00 Lunsj

13.00 REGULERING AV NETTVERKSNÆRINGER
– *Førsteamanuensis Nils-Henrik von der Fehr*
Sosialøkonomisk institutt
Universitetet i Oslo

16.00 Slutt

Programkomité:

– Jon Vislie
Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo
– Nils-Henrik von der Fehr
Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo

Teknisk ansvarlig:

– Anne Halvorsen
Sosialøkonomenes Forening

Relevant litteratur: J.-J. Laffont og J. Tirole: A Theory of Incentives in Procurement and Regulation; MIT-Press 1993. A. Sandemo og K.P. Hagen (red.): Offentlig politikk og private incitamenter; TANO 1992; kap. 4 og 5 av Trond Olsen. N.H. von der Fehr: Tilgangsavgifter. En prinsipiell analyse. Norsk Økonomisk Tidsskrift 4-1996; s. 263-289.

Det er ingen forutsetning for å delta på kurset at man har disse bøkene, men det vil være en fordel. Boken av Laffont og Tirole kan eventuelt bestilles sammen med påmeldingen til kurset.

Avgift: Kr. 2 900. Avgift inkl. litteratur: Kr. 3 250. Opphold: Kr. 1 425 betales direkte til hotellet. Påmeldingen er bindende. Gebyr for avbestilling før 14. september er kr. 500. Deretter betales full pris. Deltakerne får tilsendt bekreftelse og bankgiro for betaling av avgiften. Forhåndsbetaling kan gjøres til bankkonto 6001 05 13408. Husk å angi deltakernavn og kurs.

Påmelding snarest til

SOSIALØKONOMENES FORENING Postboks 8872 Youngstorget 0028 Oslo – fax 22 41 32 93

Jeg melder meg på til

Etterutdanningskurs i reguleringsteori

Navn..... Arbeidsgiver: ----------

Kryss av for: Adr.: ----------

Avgift u/litteratur kr. 2 900 ❒ Avgift m/litteratur kr 3 250 ❒ Tlf.: ----------

Medlem av SF? ..... Medl.nr.: .....

.....
Underskrift

NR. 6 1997 – 51. ÅRG.

I DETTE NUMMER ...

AKTUELL KOMMENTAR

2

KNUT BOYE OG TERJE HANSEN:
Er skattegrunnlaget så uthulet at formues-beskatning bør avvikles?

DEBATT

6

EGIL BAKKE:
Markedsøkonomien og våre etiske idealer

12

TROND F. MELLINGSÆTER OG EIRIK WÆRNESS:
Omsetning av legemidler – en kommentar

ARTIKLER

14

BERIT TENNBAKK:
Vil deregulering av melkesektoren gi effektivitetsgevinster?

22

ARNE BRÅTEN OG KJETIL OLSEN:
Underliggende inflasjon

Forsidebilde:
Svein Erik Dahl/Samfoto

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

LEDER

Veien ut av helseuføret

«Vi produserer olje og gass i Nordsjøen - ikke leger og sykepleiere». Dette utsagnet har blitt stadig gjentatt av politikere i den siste tiden for å forsvare at man ikke satser større beløp på helsesektoren for å fjerne sykehuskøer, redusere behandlingstiden, redusere antall korridorpasienter o.s.v. på tross av store overskudd både på handelsbalansen og offentlige budsjetter. Dagens Næringsliv har tildelt Statistisk sentralbyrås direktør ansvaret for opprinnelsen til utsagnet, mens det nok heller stammer fra Johan Seland, i en analyse i Bergen Banks kvartalskrift tidlig på 70-tallet. Seland var forøvrig direktør i Rederiforbundet, og en meget ivrig statstikkbruker (og kritiker).

Legene forhandler frem betydelige lønnstillegg - både i forhold til andre utdannings-grupper og tradisjonelle lavutdanningsyrker. Et signal om at antall leger er for lavt og at forhandlingstyrken dermed er svært god er at norske leger reiser til Sverige og opererer for et mindre beløp enn de krever for samme jobb hjemme. De tar ut en «monopol»-profitt hjemme og henter ut på marginalen i utlandet. De norske legene segmenterer det nordiske «legemarkedet».

Hvordan kan en så få flere til å søke helse og omsorgsyrker. Et opplagt valg er å øke utdanningskapasiteten. Det er grunn til å tro at en vil kunne øke kapasiteten sterkt uten at kvaliteten på kandidatene ville falle nevneverdig; enten ved å øke norsk utdannings-kapasitet eller ved å legge forholdene bedre til rette for utenlandsstudier. En «omallokering» av studenter fra andre fag med mindre både personlig og samfunnsmessig avkastning burde kunne gå smertefritt hvis forholdene ble lagt til rette for det. De totale kostnadene kan til og med gå ned ved at færre behøver å ta fag på nytt og/eller ta ekstrafag for å få nok poeng til å komme inn på legestudiet.

Også for sykepleiere kan en antakelig øke utdanningskapasiteten og trekke nye studenter fra andre studier uten for store ekstrakostnader. Her er poengkravene som idag stilles ved opptak nesten på nivå med kravene for opptak til legestudiet. Dette tilsier et stort ønske om å ta denne utdanningen, på tross av lav avkastning av denne i form av lave lønninger.

Problemet med slike tiltak er at det vil ta tid før utdanningskapasiteten er økt til kandidatene er klare for arbeidsmarkedet. Kan en da løse kapasitetsproblemet også på noe kortere sikt? Regjeringens «signal» i det siste har vært at de vil se positivt på «import» av leger fra utlandet. Her tenkes det kanskje først og fremst på import fra de nordiske eller Vest-Europeiske land, selv om Pakistans ambassadør har «tilbudt» 1000 pakistanske leger for å avhjelpe situasjonen? Import av sykepleiere er også en mulighet som nevnes oftere.

Kanskje er svaret på utfordringene mer nærliggende enn både, politikere, helseadministrasjon og helsepersonell liker å tenke på - *substitusjon internt mellom utdanningsgrupper, og mellom utdanningsgrupper med kort utdanning og direkte fagopplæring gjennom utøvelse av yrket.* Leger benytter en del av dagen til andre oppgaver enn de rent medisinske, for eksempel til administrasjon. Sykepleiere har en utdanning som strekker seg godt inn i deler av legenes kompetanseområde. Tilsvarende har hjelpepleiere en kompetanse langt inn i sykepleiernes «domene». Dessuten utfører hjelpepleierne oppgaver som utmerket godt kunne vært utført av arbeidskraft uten høyere utdanning. En kan dermed stille spørsmål ved om det i det hele tatt er større mangel på helsepersonell enn på annen arbeidskraft, gitt at ledigheten i Norge fortsatt er på nesten 100.000 årsverk, og at substitusjosmulighetene burde være store. Kanskje skyldes *mangelen* rett og slett at arbeidsgiver har tillatt en for stivbent definering av arbeidsoppgaver i helsesektoren?`

En omallokering av arbeids- og ansvarsforhold i helsesektoren ville antagelig gi en effektivisering av en viktig del av den norske tjenestesektoren, som kanskje kunne stå i stil til de effektiviseringskrav andre deler av økonomien stilles overfor - ikke minst deler av den konkurranseutsatte norske industrien. Kanskje kunne «oljepenger» som idag brukes i ledighetskø likevel kunne gi penger til helsepersonell?

KNUT BOYE OG TERJE HANSEN:

Er skattegrunnlaget så uthulet at formuesbeskatningen bør avvikles?

I forbindelse med skattereformen ble en rekke smutthull i inntektsbeskatningen tettet igjen. Formuesbeskatningen trengte også en skikkelig opprydding. Det ble imidlertid gjort lite med formuesbeskatningen. De få endringene som er foretatt, har gjort en i utgangspunktet urimelig beskatningsform fullstendig meningsløs. Ifølge forfatterne er det ikke politisk vilje til å få gjennomført de lovendringer som er nødvendige for å få en meningsfylt formuesbeskatning. Formuesbeskatningen bør derfor avskaffes.

1. INNLEDNING

Skattereformen av 1992 medførte vesentlige endringer i inntektsbeskatningen. Et bærende prinsipp ved reformen var utvidelse av skattegrunnlaget gjennom avvikling av en rekke gunstige avskrivnings-, avsetnings- og nedskrivningsordninger, samtidig som inntektsskattesatsene ble redusert. Mens man før skattereformen kunne «trylle bort» skattepliktig inntekt ved å investere i næringsvirksomhet, f.eks. via skipskommandittselskaper, er dette ikke lenger mulig.

Aarbakkeutvalget gikk inn for en tilsvarende reform av formuesbeskatningen. Avvikling av en rekke gunstige regler for verdsettelse av formue skulle utvide skattegrunnlaget. Utvidet skattegrunnlag ville kunne gi grunnlag for en vesentlig reduksjon av formuesskattesatsene. En reduksjon av maksimalskattesatsen for formue til 0,5-0,8% ble antydet av utvalget.

Forslagene fra Aarbakkeutvalget ble ikke fulgt opp av Stortinget. I stedet har Stortinget gjennom en rekke vedtak gjort en i utgangspunktet urimelig formuesbeskatning enda mer urimelig. Spesielt de reglene som er vedtatt for verdsettelse av aksjer i ikke-børsnoterte selskaper og for boliger og fritidshus, er meningsløse. Reglene for verdsettelse av ikke-børsnoterte aksjer ble gjort gjeldende fom. 1992, mens det nye regelverket for verdsettelse av boliger og fritidshus først vil tre i kraft i år 2 000.

Mens hovedregelen i teorien er at eiendeler skal verdsettes til markedsverdi ved formuesbeskatningen, har dette i praksis blitt unntaket. Den gunstige verdsettelsen av ikke-børsnoterte aksjer åpner for øvrig for betydelige tilpasningsmuligheter for skattytere som har eiendeler som ikke nyter godt av gunstige verdsettelsesregler. For de rike vil det således ofte ikke være noe problem å «trylle bort» skattepliktig formue.

Formuesbeskatningen har blitt så uthulet gjennom en rekke særregler at regelverket nå er fullstendig meningsløst og virker direkte nedbrytende på den alminnelige skattemoral. Eksempler der en pensjonist formuesbeskattes fullt ut av en formue på 1 million kroner, mens den skattepliktige formuen til en milliardær blir satt til 0, forekommer. Det synes ikke å være politisk flertall for å avvikle «smutthullene». Det er derfor på høy tid å vurdere om tiden er moden for å avvikle formuesbeskatningen og ev. erstatte provenytapet gjennom økt skattlegging av alminnelig inntekt.

Vi skal i denne artikkelen belyse hvor meningsløst regelverket for formuesbeskatningen egentlig er. Vi skal begynne med å se nærmere på reglene for fastsettelse av skattepliktig formue.

2. FORMUESANSETTELSEN

Hovedregelen i formuesbeskatningen er at eiendeler skal verdsettes til eiendelenes markedsverdi pr. 1.1. i ligningsåret (året etter inntektsåret). Fra hovedregelen er det en rekke unntak. De viktigste unntakene er:

- Boliger og fritidshus har hittil vært verdsatt til ligningstakst som normalt ligger langt under markedsverdi. Billige boliger og fritidshus verdsettes relativt sett høyere enn dyre boliger og fritidshus. Nyere boliger og fritidshus verdsettes også forholdsmessig høyt. Omleggingen av boligbeskatningen, som vil tre i kraft i år 2 000, innebærer at anslagsvis 90-95% av boliger og fritidshus vil bli verdsatt til 0.

- Innbo verdsettes i praksis til 0.
- Formue i egen pensjonsforsikring og livrente verdsettes til 0. Det samme gjelder formue i form av opptjente pensjonsrettigheter i tjenestepensjonsordninger.
- Forretningseiendommer er ofte verdsatt til 5-30% av markedsverdi. Særlig er takstene for eldre eiendommer lave.
- Nye skip skal i leveringsåret verdsettes til 55% av kostprisen. Fra år 2 til 15 skal gjenværende formuesverdi årlig reduseres med 15%. Eldre skip verdsettes til 6% av kostprisen.
- Driftsmidler som maskiner, inventar mv. verdsettes til skattemessig nedskrevet verdi, som normalt vil være vesentlig lavere enn markedsverdi.
- Goodwill og andre immaterielle eiendeler verdsettes normalt til 0.
- Aksjer i selskaper notert på hovedlisten på Oslo Børs verdsettes til 75% av børskurs (markedsverdi) pr. 1.1. i ligningsåret.
- Aksjer i selskaper notert på SMB-listen på Oslo Børs verdsettes til 30% av børskurs (markedsverdi) pr. 1.1. i ligningsåret.
- Aksjer i ikke-børsnoterte selskaper verdsettes til 30% av aksjenes skattemessige fomuesverdi (skattemessig formuesverdi av eiendelene minus gjeld fordelt på antall aksjer) 1.1. året forut for ligningsåret. Det skal ikke skje en tilsvarende nedvurdering av formue i enmannsforetak, ANS og KS.

Eiendeler som bankinnskudd, obligasjoner, plasseringer i pengemarkedet, andeler i obligasjons- og pengemarkedsfond mv. teller fullt med ved fastsettelse av skattepliktig formue.

For aksjer i ikke-børsnoterte selskaper er det ikke åpenbart hvor gunstig regelverket er. Vi skal derfor i neste avsnitt se nærmere på formuesansettelsen av slike aksjer.

3. FORMUESANSETTELSEN AV AKSJER I IKKE-BØRSNOTERTE SELSKAPER

Verdsettelsen av aksjer i ikke-børsnoterte selskaper tar utgangspunkt i den skattemessige formuesverdien av selskapets eiendeler. Ved formuesberegningen benyttes følgende verdier for eiendelene:

Fast eiendom – Ligningstakster
Skip – Egen verdsettelse (se foran)
Maskiner, inventar mv.
– Skattemessig nedskrevne verdier
Goodwill – Verdsettes til 0
Varelager og kundefordringer
– Bokførte verdier
Børsnoterte aksjer – Børsverdi
Ikke-børsnoterte aksjer – Aksjenes skattemessige formuesverdi
Obligasjoner – Børsverdi

Fra bruttoformuen fradras gjelden før beregning av skattemessig formuesverdi pr. aksje. På denne verdien gis så i neste omgang 70% rabatt.

Det er rimelig grunn til å tro at formuesverdien av aksjer i selskaper som i hovedsak har eiendeler som fast eiendom, skip eller andre driftsmidler, vil bli svært lav i forhold til aksjenes egentlige verdi. Dette er åpenbart et utsagn som er vanskelig å verifisere, siden aksjer i ikke-børsnoterte selskaper normalt ikke omsettes i markedet. For aksjer i noen ikke-børsnoterte selskaper finnes det imidlertid markedspriser, nemlig aksjer i selskaper som omsettes i det såkalte gråmarkedet. Kursene på disse aksjene og formuesverdiene ved skatteligningen gir visse indikasjoner på hvordan verdsettelsen av ikke-børsnoterte aksjer virker i praksis.

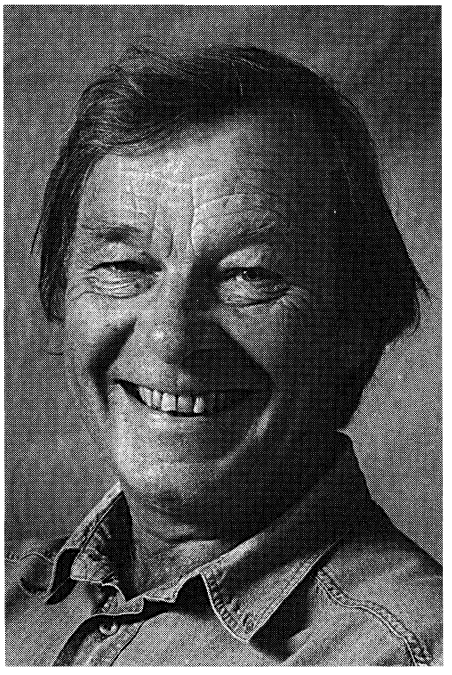

Knut Boye, siviløkonom fra NHH, er førsteamanuensis ved Norges Handelshøyskole.

Selskaper som noteres i gråmarkedet har vokst sterkt de senere årene. Ved utgangen av 1996 var 53 selskaper notert på TDN-listen i Dagens Næringsliv og FA-listen i Finansavisen. Selskapene er av varierende størrelse. Flere av selskapene har en markedsverdi som overstiger 1 milliard kroner, mens de minste har en markedsverdi på under 10 millioner kroner. I forbindelse med denne artikkelen valgte vi å fokusere på selskaper med en markedsverdi over 100 millioner kroner.[1] For disse selskapene er kursverdi (gjennomsnitt av kjøperkurs og selgerkurs dersom aksjen ikke har vært omsatt) pr. aksje pr. 31.12.1996, ligningsverdi pr. aksje for inntektsåret 1996 og selskapets markedsverdi pr. 31.12. 1996 referert nedenfor.

Den samlede markedsverdien av de 21 «unoterte» aksjeselskapene pr. 31.12.1996 var vel 16 milliarder kroner, mens den samlede ligningsverdien var 1,3 milliarder kroner. Veiet (uveiet) gjennomsnitt av ligningsverdi i forhold til selskapenes markedsverdi er 8,1% (8,2%). Spesielt er ligningsverdien lav for shipping-, eiendoms- og High Tech-selskaper. (Den «høye» ligningsverdien for aksjene i Viking Supply Ships skyldes sannsynligvis at selskapet ikke er et rendyrket shippingselskap).

En skattyter som har sin formue på 100 millioner kroner plassert i eiendoms- og shippingselskaper som ikke er børsnoterte, vil altså kunne bli lignet for null i formue. Til sammenligning vil en pensjonist som har plassert hele sin oppsparte formue på 1 million kroner i bankinnskudd og obligasjoner bli lignet for en formue på 1 million kroner. Eksemplet illustrerer hvor meningsløst dagens regelverk er.

På bakgrunn av de data vi har for

[1] Ett av selskapene, Pol Nordic Group, driver i hovedsak sin virksomhet i Polen. Dette selskapet ble derfor holdt utenfor.

Tabell 1

Selskap	Markeds-verdi (mill. kr)	Kurs-verdi pr. aksje	Lign.-verdi pr. aksje	Lign.verdi i % av kursverdi
Shipping				
Arcade Drilling	2 993	27,50	0,20	0,7
Ofoten & Vesterålen DS	227	26,00	0,00	0
Troms Fylkes DS	390	750,00	0,00	0
Viking Supply Ships	1 372	77,50	5,10	6,6
Eiendom				
Eiendomsspar	1 580	177,50	0,00	0
Victoria Eiendom	374	168,50	0,00	0
Media				
A-pressen	1 106	153,50	11,34	7,4
Asker & Bærums Budstikke	446	437,50	64,00	14,6
Bergens Tidende	460	295,00	61,60	20,9
Dagbladet	577	480,00	85,80	17,9
Media Holding	350	17,75	0,77	4,3
Norges Handels- og Sjøfartstidende	610	530,00	51,50	9,7
Fisk/Fiskeindustri				
Norway Seafood	3 153	45,00	4,50	10,0
Pan Fish	450	132,50	4,90	3,7
High Tech				
Guard Systems	124	15,50	0,00	0
MRT Micro	201	6,88	0,20	0,3
Diverse				
Interactive Media Scandinavia	113	93,50	4,00	4,3
Nordic Water Supply	153	28,25	2,20	7,8
Romsdals Fellesbank	289	415,00	149,20	36,0
Scandinavian Retail Group	316	185,00	15,50	8,4
Union A	735	1 050,00	201,00	19,1

Kilder: Markeds- og kursverdi pr. aksje – TDN-listen unoterte aksjer, Dagens Næringsliv 31.12.96.
Ligningsverdi pr. aksje – Verdipapirsentralen og opplysninger fra selskapene.

Tabell 2

	Olsen	Jensen
Forretningseiendommer:		
– Markedsverdi	40,0	
– Ligningsverdi	4,0	
Obligasjoner	91,43	142,86
Gjeld	31,43	42,86

gråmarkedsselskapene, synes det ikke urimelig å anta at ligningsverdien av aksjer i ikke-børsnoterte aksjeselskaper er i størrelsesorden 10-15% av aksjenes egentlige verdi. Med dagens regelverk er det altså bare en brøkdel av den reelle formuen i ikke-børsnoterte aksjer som kommer til beskatning. Det er 130 000 ikke-børsnoterte aksjeselskaper i Norge.

4. IKKE-BØRSNOTERT AKSJESELSKAP SOM VIRKEMIDDEL FOR Å «TRYLLE BORT» FORMUE

Eiendeler som bankinnskudd, obligasjoner, markedsplasseringer mv. teller som nevnt fullt med ved beregning av skattepliktig formue. Tilsynelatende skulle derfor personer som har betydelig formue i slike eiendeler ha et formuesskatteproblem. Vi skal illustrere hvordan aksjeselskapsformen er et velegnet virkemiddel til å «trylle bort» slik formue.

Nedenfor har vi referert eiendeler og gjeld for skattyterne Olsen og Jensen. (Alle tall i millioner kroner)

Både Olsen og Jensen har en virkelig formue på 100 millioner kroner (40 + 91,43 – 31,43 = 142,86 – 42,86 = 100). Jensens skattepliktige formue er også 100 millioner kroner, mens Olsens skattepliktige formue er 64 millioner kroner (4 + 91,43 – 31,43).

Olsen og Jensen skyter så sin formue i obligasjoner inn som aksjekapital i hvert sitt nystiftede aksjeselskap. Olsen beholder forretningseiendommen privat. Ingen legger gjelden inn i det «private» aksjeselskapet.

Olsen Invest AS får obligasjoner verdt 91,43 millioner kroner og en aksjekapital på 91,43 millioner kroner. Jensen Invest AS får obligasjoner verdt 142,86 millioner kroner og en aksjekapital på 142,86 millioner kroner. For sin private gjeld på 42,86 millioner kroner bruker Jensen sine aksjer i Jensen Invest AS som sikkerhet.

Etter at transaksjonene er gjennomført blir skattepliktig formue for Olsen og Jensen som følger:

Ved å benytte seg av aksjeselskapsformen har Olsen og Jensen «tryllet bort» sin skattepliktige formue.

5. SKATTEGRUNNLAGET FOR FORMUESBESKATNINGEN

Vi skal i dette avsnittet se nærmere på skattegrunnlaget for formuesbeskatningen pr. 31.12.1997. Vi vil innledningsvis understreke at de vurderingene som gjøres, nødvendigvis må bli skjønnsmessige fordi dataunderlaget for en del formuesposter er svakt. I tabellen nedenfor har vi gjort anslag på markedsverdien og formuesverdien ved formuesligningen for en rekke eiendeler og gjeld. *For boliger og fritidshus er anslagene for formuesverdien ved skatteligningen basert*

på de nylig vedtatte takstprinsippene for boliger og fritidshus, selv om disse først trer i kraft i år 2 000.

Noen kommentarer til tabellen:

- Verdien av boliger er beregnet på basis av 1,8 millioner boliger og en gjennomsnittlig markedsverdi på 800 000 kroner. Antall boliger er tilnærmet det faktiske antall boliger. Gjennomsnittlig markedsverdi er fastsatt ved skjønn.
- Verdien av fritidshus er beregnet på basis av et anslag på antall fritidshus på 400 000 – 500 000 og en gjennomsnittlig markedsverdi på 250 000 kroner. Det knytter seg betydelig usikkerhet til både antall fritidshus og gjennomsnittlig markedsverdi.
- Pensjonsformuen mv. bygger på opplysninger i NOU 1994:6 (Hyllandutvalgets innstilling).
- Verdien av børsnoterte aksjer er basert på opplysninger fra Verdipapirsentralen. Det relativt lave beløpet skyldes at børsnoterte aksjer av skattemessige grunner ofte eies gjennom ikke-børsnoterte aksjeselskaper.
- Ligningsverdien av ikke-børsnoterte aksjer eid av privatpersoner var anslagsvis 45 milliarder kroner ved 1995-ligningen. Vi har tatt utgangspunkt i dette beløpet og antatt at ligningsverdien utgjør 15% av markedsverdien av aksjene.
- Bankinnskudd og obligasjoner samt gjeld er basert på en ekstrapolering av skattedata for 1995.
- Det ruller 1,7 millioner personbiler på norske veier. Gjennomsnittsalderen er ca. 10 år. Gjennomsnittlig markedsverdi og ligningsverdi er skjønnsmessig satt til 50 000 kroner.

Det er en rekke fomuesposter som ikke er tatt med i oversikten ovenfor. Dette gjelder f.eks. formue knyttet til privat næringsvirksomhet, inkl. jordbruk og fiske, verdi av innbo og løsøre og verdi av lystfartøyer.

Nettoformuen ifølge oppstillingen foran er ca. 2 000 milliarder kroner. Det er ca. 1,7 millioner husholdninger i Norge. Gjennomsnittlig formue pr. husholdning for de postene som er med i oversikten ovenfor, er på ca. 1,2 millioner kroner. Den virkelige formue er i realiteten høyere fordi vi mangler anslag på en rekke formuesposter. Sannsynligvis er gjennomsnittlig formue pr. husholdning et sted mellom 1,5 og 2 millioner kroner.

Terje Hansen, siviløkonom fra NHH og Ph.D. fra Yale University, er professor i bedriftsøkonomi ved Norges Handelshøyskole.

Som det fremgår av tabellen, blir eiendeler som bolig, fritidshus, krav på pensjonsytelser og aksjer i ikke-børsnoterte aksjeselskaper, som tilsammen har en verdi på anslagsvis 2 000 milliarder kroner, for alle praktiske formål ikke gjenstand for formuesbeskatning.

De poster som gjenstår, er poster det er lett å fastsette verdien på, dvs. bankinnskudd, obligasjoner og børsnoterte aksjer. De som har en betydelig formue i børsnoterte aksjer, vil normalt eie disse via private aksjeselskaper. De vil derfor krympe formuen med minst 70%. Mange med høy formue kommer for øvrig inn under den såkalte 65%-regelen og får dermed nedsatt formuesskatten.

De som i fremtiden primært vil betale formuesskatt, er de som har en stor del av sin formue plassert i bank, obligasjoner o.l., f.eks. pensjonister. På grunn av inflasjonen er inntektsbeskatningen av de sistnevnte spareformer urimelig. Med dagens rentesatser utgjør inntektsskatten 50-100% av realavkastningen. *Ironisk nok rammer formuesbeskatningen nettopp de spareformer som utsettes for den urimeligste inntektsbeskatningen.*

Forts. s.29

Tabell 3

Olsen:	4 mill. Lign.takst eiendom	+ 0,3 · 91,43 mill. Verdi aksjer i Olsen Invest AS	- 31,43 mill. = 0 Gjeld
Jensen:	0,3 · 142,86 mill. Verdi aksjer i Jensen Invest AS	- 42,86 mill. = 0 Gjeld	

Tabell 4

	Markedsverdi (milliarder kroner)	Formuesverdi ved skatteligningen (milliarder kroner)
Boliger	1 440	40–60
Fritidshus	100–125	4–6
Formue i egen pensjonsforsikring, livrente og tjenestepensjonsordninger	300	0
Børsnoterte aksjer på hovedlisten	33	25
Børsnoterte aksjer på SMB-listen	6	2
Ikke-børsnoterte aksjer	300	45
Bankinnskudd og obligasjoner	300	300
Personbiler	85	85
Gjeld	600	600

EGIL BAKKE:

Markedsøkonomien og våre etiske idealer

1. INNLEDNING – PROBLEMSTILLING

Den omlegning som har funnet sted i Norge og i svært mange andre land i løpet av de senere tiår, fra forskjellige former for planøkonomi til markedsøkonomi, har på mange måter vært en suksess. Bedre varetilgang, lavere priser, flere valgmuligheter, ja endog økt frihet synes å være resultater av omlegningen. Den økonomiske vekst som har skjedd i asiatiske land, til dels i Latin-Amerika og endog i Afrika, synes ikke å skyldes tilgang på kapital utenfra. men at det har funnet sted en politikkomlegning, fra detaljert statlig styring og kontroll, til markedsøkonomi, en omlegning som har utløst initiativ og innsats.

Samtidig er mange i Norge kritisk innstilt til det som skjer. De uttrykker bekymring fordi veksten har skjedd og velstanden er oppnådd på bekostning av gamle, gode dyder. Enkelte beklager at tidligere tiders samfunnsansvar generelt er avløst av en ny grådighetskultur. Tidsskriftet Dyade viet i 1991 et helt nummer til denne påstand. NHO har lenge vært opptatt av at næringslivets ledere må handle innenfor aksepterte etiske normer. Andre reiser en mer fundamental kritikk. De hevder at egoisme og mangel på etiske normer er en integrert del av markedsmekanismen og fremholder familien eller det «sivile samfunn» som høyverdige alternativer. Disse kritikere påpeker at Adam Smith selv understreket at markedet ikke ville kunne løse alle samfunnsproblemer, noe dagens liberalister, etter kritikernes mening, ikke forstår. Det er derfor behov for holdninger, etiske verdier, som ikke er basert på den egoisme som markedsmekanismen forutsetter. Det gode sivile samfunn forutsetter noe mer enn markedet, det forutsetter også gode borgerlige dyder.

I det følgende vil jeg behandle disse påstandene mer inngående. For det første vil jeg drøfte hvorvidt det faktisk er riktig at de etiske normer har forfalt. For det andre vil jeg forsøke å presisere hva selve markedsmekanismen forutsetter m.h.t. den enkelte aktørs preferanser og motiver. Herunder vil jeg redegjøre for hva Adam Smith selv sa om behovet for å ta seg av andre og ikke bare tenke på seg selv. For det tredje vil jeg drøfte hvorvidt markedet innbyr til umoralske handlinger og om markedsøkonomien skiller seg ufordelaktig ut i så måte, sammenholt med alternative samfunnssystemer. For det fjerde vil jeg omtale begrepet markedssvikt, og det like viktige begrep, styringssvikt.

2. SEDENES FORFALL

Det foreligger ingen akseptert metode for å måle utviklingen av befolkningens moralske standard. Var vi tidligere mer opptatt av åndelige verdier enn i dag, og er det slik at vi i dag bare beskjeftiger oss med verdslige gjøremål? Tenkte vi tidligere mer på andre, enn vi gjør i dag? Er det mer juksing, triksing, løgn og bedrag i våre dager, enn tidligere? Ingen kan svare sikkert på disse og liknende spørsmål. Avisene beretter hver dag om utallige overfall, innbrudd, endog drap. Ingen kan imidlertid med noen rett hevde at disse og liknende handlinger kjennetegner våre dagers samfunn mer enn tidligere samfunn. Enhver som har lest historie og sett bilder bl.a. av leietroppers handlinger overfor uskyldige sivilpersoner, vil vite at vold trolig var mer utbredd i gamle dager enn i dag. Innbrudd var før kanskje ikke så vanlig. Det var ikke så mye å stjele. Men Robin Hood og Gjest Bårdsen er kjente heltefigurer, så litt stjeling foregikk nok i eldre dager også.

Tidligere tiders overklasse var til dels opptatt av åndelige sysler, skjønt langt flere var opptatt av sport og spill. De fattige, og det var de fleste, var opptatt av å holde seg i live. De kunne knapt lese og skrive. Åndelige verdier var ikke sterkt fremme i deres verden.

Den kunnskap vi har om folks uberørthet av den åpenbare nød som hersket i deres nærhet, bekrefter ikke at folk tidligere tenkte mer på andre, enn de gjør i dag.

Det kan nok være at de fremtredende entreprenører i eldre dager i betydelig grad var motivert av ønsket om å «tjene» samfunnets interesser, men de eksempler på store formuer som samlet seg opp i få familier indikerer at de nok også tenkte på seg selv. Hvorvidt de som opparbeidet seg store formuer i eldre tider utførte mer samfunnsgavnlig arbeid enn dem som gjør det i våre dager, er det vanskelig å si noe bestemt om. Fords, Rockefellers og Carnegies virksomhet var sikkert meget samfunnsgavnlig, men om den var mer samfunnsgavnlig enn virksomheten til Bill Gates, Robert Murdock, Anders Jahre eller Kjell Inge Røkke er på ingen måte klart.

Den rimelige konklusjon synes å være at den menneskelige natur ikke er så annerledes i dag enn tidligere. Vi har sikkert alle sammen en evne til å være «gode», om forholdene legges til rette for det. Men vi har like sikkert alle også evnen, hvis anledningen byr seg, til å synde, til å bryte samfunnets lover og moralske regler, kanskje også våre egne. Det er ikke

for intet at vi i Fader Vår ber: «Led oss ikke inn i fristelse». Det bør få oss til å erkjenne at vi alle er brodne kar. «Naken eller kledd, du røper ditt begjær», skrev Øverland.

Det synes liten grunn til generelt å beklage seg over sedenes forfall. Det er mer fruktbart å drøfte hvorvidt det markedsøkonomiske system, i større grad enn alternative samfunnssystem, appellerer til våre dårligste egenskaper.

3. HVA KREVER MARKEDSØKONOMIEN AV OSS?

Det er vanlig i økonomisk teori å forutsette at bedrifter profittmaksimerer og at forbrukerne nyttemaksimerer. Er dette det samme som brutal egoisme? Hva gjør man i praksis hvis man ønsker å profittmaksimere eller nyttemaksimere?

Den sentrale erkjennelse er at markedet utallige ganger hver dag innbyr det enkelte menneske til å velge. Når vi velger og når vi handler, vil det være ut fra antakelsen om at det vi velger alt i alt vil være fordelaktig for oss i forhold til alle alternative valg. Dette gjelder ikke bare valg og handlinger som direkte har med økonomiske spørsmål å gjøre, som kjøp og salg, men alle former for handlinger: Valg av utdanning, arbeidsplass, ektefelle, feriemål, tidsforbruk m.v. At den enkelte ofte velger feil, i betydning av at han senere vil ergre seg over at han ikke traff et annet valg, er åpenbart. Det er allikevel umulig å forestille seg at de valg som treffes ikke er rasjonelle, i den forstand at han som velger og handler gjør det han mener er det beste han kan gjøre.[1]

Kan det at vi handler for å bedre våre kår, med noen rett sidestilles med å utvise «egoisme»? Adam Smith kan ikke ha ment det. En av hans mest berømte setninger, fra 2. kapittel, 1. bok, lyder:

> «It is not from the benevolence of the butcher, the brewer or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their own interest. We address ourselves, not to their humanity, but to their self-love, and never talk to them of our own necessities but of their advantage. Nobody but a beggar chooses to depend chiefly upon the benevolence of his fellow-citizens».

På tross av denne formulering mente Adam Smith at vi alle, mer eller mindre, er påvirket av omtanke for andres lidelser. Men han var samtidig klar over at fjerne lidelser teller mindre for oss enn både de vi har i vår nærhet, og spesielt våre egne. Han bruker som et eksempel at en naturkatastrofe har knust 100 millioner mennesker i Kina. En interessert person vil være opptatt av dette og drøfte ulykken med venner og kjente, men sove like godt om natten. Hvis vedkommende derimot visste at han i morgen måtte skjære av seg sin lillefinger, ville han ikke være i stand til å lukke øynene natten gjennom.

Adam Smith ga i mange tekster uttrykk for et positivt syn på veldedighet og andre former for altruisme, men han anbefalte måtehold:

> «Benevolence may, perhaps, be the sole principle of action in the Deity, and there are several not improbably arguments which tend to persuade us that it is so....But whatever may be the case with the Deity, so imperfect a creature as man, the support of whose existence requires so many things external to him, must often act from other motives».[2]

Grunnen til at Adam Smith anbefalte måtehold m.h.t. å basere sine handlinger på tanken for andres ve og vel er antydet i sitatet ovenfor, menneskets ufullkommenhet. De fleste vil vite hva som gavner ens egne interesser, selv om man selvsagt ofte kan ta feil. Men vi vil nesten aldri vite hva vi bør gjøre for å løse andres problemer, for å dekke deres behov. Dette gjelder selv når vi står overfor kjente forhold, men det gjør vi bare sjelden. De «andre» vil vanligvis være mennesker vi ikke kjenner, det kan til og med være mennesker som ennu ikke er født. Derfor kan ikke den enkelte, som Adam Smith skrev, handle ut fra hensynet til disses beste, men ut fra hensynet til sitt eget beste.

Hva dette er i praksis vil variere ut fra den enkeltes preferanser og normer. Noen søker kortsiktige gleder, andre langsiktige interesser. Mange elsker publisitet og blest, andre søker beskyttelse og ro. For enkelte er drivkraften makt, for andre penger, for andre igjen kan anseelse og omdømme telle mye. Thomas Mann lar huset Buddenbrooks devise være: «Gjør alle gode forretninger om dagen, som du kan sove med om natten». At vi alle har litt forskjellig sovehjerte, kan man ikke benekte.

Den økonom som senere kanskje mest inngående har forklart grunnen til at den enkelte markedsdeltaker ikke skal føle seg forpliktet til å ta vare på eller ta hensyn til andres, til dels ukjentes, interesser, er F.A. Hayek. Hans begrunnelse for denne anbefaling er ikke bare det at vi i praksis ikke har noen veileder som kan forklare oss hvilke handlinger som hjelper andre, men at eventuelle forsøk på å løse problemer vi ikke helt ut forstår nødvendigvis vil lede

---

[1] En meget inngående drøfting av de forutsetninger som med rimelighet kan legges til grunn for menneskenes handlinger i markedet, finnes i Ludwig von Mises: *Human Action*, Yale 1946,1966. Han skriver bl.a.: «The incentive that impels man to act is always some uneasiness....But to make man act, uneasiness and the image of a more satisfactory state are not sufficient. A third condition is required: the expectation that purposeful behaviour has the power to alleviate the felt uneasiness.»

Det er interessant å notere at Mises, (og Hayek) bruker begrepet praxeologi, læren om menneskelige handlinger, et mer generelt begrep enn økonomi, læren om økonomiske handlinger. Begge påpekte at de motiver og preferenser som styrte menneskenes økonomiske handlinger, også gjaldt generelt. Gary Beckers Nobelpris for få år siden, var bl.a. begrunnet i hans arbeid med å illustrere hvordan man med stor nytte kan anvende økonomiske resonnementer på å forklare ikke-økonomiske handlinger.

[2] Det finnes ingen samlet fremstilling i Adam Smiths skrifter som redegjør for hans syn på hvordan menneskene er, og hvordan de bør være. Jeg viser spesielt interesserte til R. H. Coase: *Adam Smith_s View of Man*, først trykt i Journal of Law and Economics (1976), gjengitt i hans bok *Essays on Economics and Economists*, The University of Chicago Press, 1994.

feil og påføre oss skader. I bl.a. bøkene *The Constitution of Liberty* fra 1960, *Law, Legislation and Liberty* fra 1973 og kanskje spesielt i *The Fatal Conceit* fra 1988, fremholder han at i det kompliserte samfunn vil det bare være begrenset veiledning å få i faktisk kunnskap, når vi skal bestemme oss for hva vi skal gjøre. Det er i praksis umulig å observere hvilke virkninger våre handlinger vil ha på andre, og følgelig umulig å vite resultatet av vårt moralske engasjement. Hayek fremholder at det er et naturlig instinkt i alle grupper, også hos menneskene, til en viss grad å ta seg av hverandre, Men i kompliserte samfunn blir dette vanskeligere og vanskeligere.

> «In the sense of inculcating conduct that benefits others, all systems of morality of course commend altruistic action; but the question is how to accomplish this. Good intensions will not suffice – we all know what road they pave. Guidance strictly by perceivable favourable effects on particular other persons is insufficient for, or even irreconcilable with, the extended order. The morals of the market do lead us to benefit others, not by our intending to do so, but by making us act in a manner which, nonetheless, will have just that effect...
>
> Directing his productive efforts altruistically thus becomes literally impossible (for the individual)....
>
> No longer the end pursued but the rules observed make the action good or bad. Observing these rules, while bending most of our efforts towards earning a living, enables us to confer benefits beyond the range of our concrete knowledge (yet at the same time hardly prevents us from using whatever extra we earn to gratify our instinctive longing to do visible good)».

Denne konklusjon, som i første rekke gjelder det enkelte menneskes uformuenhet m.h.t. å forstå hvilke virkninger hans handlinger vil ha for andre, trekker Hayek også hva angår våre evner til i fellesskap å løse konkrete problemer. I sin takketale i Sverige i 1974 for den Nobelpris som var blitt tildelt ham, advarte Hayek mot å oppfatte økonomi som en naturvitenskap. Hvis vi ikke skal gjøre mer skade enn nytte, må vi innse at i det kompliserte samfunn vil vi aldri ha den innsikt som er nødvendig for helt ut å forstå det som skjer.

Nesten to hundre år tidligere rettet Edmund Burke en tilsvarende, kanskje enda kraftigere advarsel til «en venn i Frankrike». Han fremholdt at det vi gjorde for å hjelpe andre i stor grad ville være basert på de kortsiktige behov, være symptomorientert og ikke årsaksrelatert. De velmente tiltak ville derfor ofte ha gode resultater å vise til umiddelbart, men etterhvert ville det kunne vise seg at de hadde sørgelige langsiktige virkninger. Det vi burde ha gjort, som ville ha løst problemene på lang sikt, ville umiddelbart ha svidd. Det er nettopp det at de kostet noe i første omgang som ofte er forutsetningen for de senere gode resultater.[3]

Det klassiske liberale konstitusjonsideal, slik det ble utviklet av de skotske opplysningsfilosofer i siste halvdel av 1700-tallet og av de menn som sto for den amerikanske konstitusjon, et ideal som Eidsvollmennene var sterkt påvirket av, var basert på en betydelig skepsis m.h.t. statsmaktens vilje og evne til å tjene den alminnelige kvinne og manns interesser. Derfor ble statsmaktens muligheter for – og rett til å utøve makt, begrenset. Statens eneste oppgave skulle være å beskytte gjeldende regler for sosial interaksjon, bl.a. eiendomsretten og kontraktsretten. Sagt på en noe mer utfordrende måte, statens eneste oppgave skulle være å beskytte markedsmekanismen.

Som en foreløpig konklusjon: Markedsmekanismen forutsetter hverken egoisme eller «lave» idealer. Dens sentrale forutsetning er at den enkelte må ha adgang til, uten å bli hindret av andre, til å handle slik at forventet fremtidig ubehag blir minst mulig. De fleste vil herunder ha en naturlig trang til å hjelpe andre. Men å insistere på at vi skal fortrenge våre egne naturlige behov og preferanser, for å «løse» problemer vi ikke kjenner til og som vi ikke forstår, er både urimelig og uheldig. Det er ved å oppføre oss i samsvar med gode regler at vi tjener våre medmenneskers egentlige interesser.

4. INNBYR MARKEDET TIL UMORAL?

Det fremgår av det ovenstående at vi alle har forskjellige preferanser. Mange mener at visse ønsker og lyster er mer høyverdige enn andre, og at det ville være en fordel at flere levde i samsvar med disse høyere idealer. Nå vil det i praksis vise seg, naturligvis, at det er ulike oppfatninger om hva som er «høye» idealer. Det er derfor sterke argumenter som taler for at statsmakten ikke skal anse det som sin oppgave å tre sitt ideal ned over borgernes hoder, og kreve at vi alle holder oss til det. I den klassiske liberale stat ble moralen privatisert. Det ble ikke lenger noe statsanliggende å fastsette hva som skulle betraktes som akseptabel adferd. Det ble overlatt til det enkelte menneske selv. Men den enkelte har ikke, i frihetens navn, rett til å skade andre. Hvor skal grensen trekkes mellom disse to hensyn, på den ene side kravet om fravær av tvang og retten til å forfølge sine egne interesser, og på den annen side kravet om at han ikke skal skade andre? Det er rettsstatens oppgave, gjennom lovgivning og domstolsbehandling, å besvare dette spørsmål.

Det er imidlertid lett å innse at slike lover, regler og normer, aldri vil bli helt klare. Hver enkelt vil derfor etter omstendighetene kunne bli lokket til å oppføre seg på en måte som han i ettertid ikke ønsker å stå ved. Når offentlighetens søkelys hviler på oss, oppfører vi oss dannet og skikkelig. Når vi er trygge på at vi er ubemerket, kan styggere side av vårt vesen komme frem. Handlinger som vi vet ikke bare er ulovlige, men umoralske, handlinger som ville frata oss borgerlig ære og anstendighet hvis de ble kjent, vil allikevel kunne skje. De

[3] Edmund Burke: *Reflections on the Revolution in France,* utgitt opprinnelig i 1790, i 1987 av Promotheus Books, New York.

vil spesielt lett skje hvis fordelene av dem er store for oss selv, og sjansene for at de vil bli oppdaget er små.

De fleste vil forhåpentlig mene at det er viktig at den enkelte ikke bare automatisk slår seg ro med at det han gjør ikke er straffbart, men at vedkommendes egne etiske normer aktivt veileder ham når han står overfor vanskelige handlingsvalg. Man må imidlertid ta utgangspunkt i at mennesket ikke er fullkomment. I praksis må man stille følgende spørsmål: «Er det slik at markedsøkonomien i større grad enn alternative samfunnssystemer, lokker oss til umoral»?

Det karakteristiske for det markedsøkonomiske system er, at når hver enkelt forsøker å bedre sine kår, vil han vite at den beste måte å oppnå dette på, er ved å være nyttig for andre. Hvis det den enkelte produserer ikke gir ham tilstrekkelige inntekter til å ta vare på seg og sine på den måte han ønsker, må han gjøre noe annet. Han må legge om og produsere varer og tjenester som tjener andres interesse bedre enn de varer og tjenester han hittil har produsert, og som de derfor også er villige til å betale bedre for.

Ikke dessto mindre har vi mange eksempler på handlinger som på ingen måte vitner om at de tjener andres interesser. Svindel og bedrag forekommer. I det markedsøkonomiske system vil det imidlertid vanligvis eksistere en «automatisk» korreksjonsmekanisme mot umoral. Som oftest vil det nemlig være slik at hvis noen «jukser», vil det gå ut over en taper eller en gruppe tapere som etterhvert vil forstå at de er blitt lurt. De det går ut over har forskjellige mottiltak til disposisjon. De kan anmelde forholdet, de kan anlegge sak, de kan rope opp og gjøre almenheten kjent med forholdet og de kan slutte å handle med den som snyter og nytte seg av andre partnere i fremtiden.

Det alternative system til markedsøkonomien, som sørger for at ressursene blir fordelt etter tilbud og etterspørsel i markedet, er at ressursbruken bestemmes av politiske myndigheter og deres byråkratiske organer. Dette system innbyr i større grad enn markedsøkonomien til umoralske handlinger. Det har vi mange eksempler på, ikke bare i eksotiske og fjerne land, men også i vårt eget. Mens det typiske i markedsøkonomien er at det i hver svindelsituasjon er to motparter, vil svindelen i det byråkratiske samfunn utføres av to parter som har felles interesse i å holde misgjerningen skjult for andre. Alle former for korrupsjon og bestikkelser, som nødvendigvis vil forekomme når det ligger enorme fortjenestemuligheter i å oppnå et bestemt svar fra et beslutte nde organ, vil være til fordel for begge parter, men til ulempe for en uvitende almenhet. Det finnes derfor her ingen automatisk korreksjonsmekanisme, det er ingen som umiddelbart er interessert i å rette opp situasjonen. Tvert om: De involverte parter har felles interesse i å holde tett om sine umoralske handlinger.[4]

For mange er det et ideal at inntekts- og formuesfordelingen i samfunnet er så jamn som mulig. Historisk har det ikke vært uvanlig å kritisere markedsøkonomien fordi den muliggjør oppsamling av enorme rikdommer på få hender. Det er formodentlig ikke riktig at inntekts- og formuesfordelingen i de våre dager, i de markedsøkonomiske land, er skjevere enn i tidligere samfunn. Men at enkelte har klart å oppnå inntekter og formuer, som for folk flest fremstår som eventyrlige, er et faktum.

Det synes liten grunn til å ta avstand fra den inntekts- og formuesdannelse som skyldes at vedkommende, i sterk konkurranse med andre, har betjent sine «kunder» bra. Det er få som kritiserer sportsstjerner og vellykkede kunstnere for å tjene langt mer enn folk flest. Når entreprenører i næringslivet gjør det godt, vil trolig også det bli godtatt som rimelig. Bill Gates er blitt en av verdens rikeste menn, fordi han utviklet produkter og tjenester som folk ønsket. Det synes å være ganske god forståelse for at dersom man tar sikte på å hindre disse vellykkede entreprenører å realisere sine idéer og tjene penger på dem, vil vi påføre samfunnet betydelige effektivitetstap.

Værre er det når folk oppnår store inntekter som et resultat av en innsats, som for det første ikke er lett å forstå verken hva den går ut på eller om den er nyttig for samfunnet, og som for det andre det heller ikke er mulig å avgjøre hvorvidt er utført spesielt bra eller ikke. Er bedriftens leder så god som hans lønn skulle tilsi? Utfører finansmegleren samfunnsgavnlig arbeid som kan være verdt mange millioner kroner i året? Store inntekter synes for mange mer å være et resultat av smartness enn av produktivt arbeid.

Det er lett å forstå den irritasjon som «urimelig» høye inntekter av denne art skaper, og den kritikk som reises mot dem. Det vil ofte være vanskelig for en bedriftseier å vurdere om han ville vinne eller tape ved å ansette en billigere leder. Det er vanskelig å vite hvorvidt meglerne og andre egentlig gjør en god job, om de sørger for at kapital ledes til de formål der den kaster mest av seg. Ofte vil de skyhøye inntekter være et resultat av uproduktiv rent-seeking.

Til dels er disse forhold et resultat av markedets mangel på gjennomsiktighet. I betydelig grad er de også et resultat av at myndighetene har valgt uheldige reguleringsregimer.[5] Den kritikk som rettes mot de «urimelig»

[4] Italia fikk sin konkurranselovgivning så sent som i 1990. I sin første årsberetning for 1991 skrev Det Italienske Konkurransetilsyn at hovedbegrunnelsen for å innføre en konkurranselov var den forutgående beslutning om å basere den økonomiske politikk på det markedsøkonomiske system. Dette var ansett nødvendig bl.a. for å komme den organiserte kriminalitet til livs. Mafiaens eksistens var i stor grad basert på de fortjenestemuligheter som lå i kjøp og salg av offentlige vedtak. Markedsøkonomien forutsetter ikke offentlige vedtak om fordeling av ressurser, innvilgning av lisenser, utstedelser av løyver o.l.

[5] Den deregulering, som har foregått i mange land gjennom de senere 20 år, har til dels gått ut på å revurdere hensiktsmessigheten av de eksisterende sosiale reguleringer, men i større grad er det stilt spørsmål ved berettigelsen av de økonomiske reguleringer, spesielt ved de tradisjonelle konsesjonslover som går ut på å tildele privilegier. Dessuten har det vært reist spørsmål ved berettigelsen av inngrep mot monopolers eiendomsrett til «essential facilities». Avveiningen mellom hensynet til statisk effektivitet og ønsket om langsiktig dynamisk effektivitet, vil alltid reise vanskelige spørsmål for reguleringsmyndighetene..

høye inntektene, rettes indirekte mot markedsøkonomien, men vil ofte med like stor rett kunne rettes mot de lover og offentlige regler som hindrer markedet i virke som forutsatt, spesielt de lover og regler som begrenser adgangen til markedet. Lover og regler som begrenser adgangen til å utøve visse yrker tar til dels nettopp sikte på å begrense utøvernes adgang til å ta umoralske snarveier i egen fortjenestes hensikt. Erfaring synes å tyde på at reglene bare delvis har vært vellykkede i så måte. Det kan derfor argumenteres for at myndighetene derfor (også) burde gå den motsatte vei, å avvikle de adgangsbarrierer som gjelder i dag og som reellt gjør det mulig å sikre seg «superprofitt».[6]

For dette punkts vedkommende synes konklusjonen å være at det markedsøkonomiske system, på tross av at det aldri vil være perfekt – det eksisterer transaksjonskostnader og informasjonsskjevheter, og selv om vi har mange eksempler på at handlinger som ligger i umoralens grenseland kan gi skyhøye fortjenester- allikevel er bedre skikket enn det alternative system, den politisk-byråkratiske fordelingsstat, til å sørge for at vi oppfører oss moralsk høyverdig. De tilbøyeligheter vi måtte ha til å oppføre oss umoralsk, til å bryte såvel samfunnets som våre egne etiske standarder, synes å trives bedre i samfunn med sterkere innslag av direkte politisk styring.

5. MARKEDSSVIKT OG STYRINGSSVIKT

Det har lenge vært forstått og erkjent at det markedsøkonomiske system ikke uten videre vil sikre effektiv ressursbruk. Markedet vil ikke kunne bestemme hvor mye samfunnet bør produsere av såkalte fellesgoder, varer og tjenester som alle trenger, men som det i praksis ikke er mulig å opprettholde eiendomsretten til, og som derfor ikke kan selges i markedet. Produksjonsomkostningene for slike varer og tjenester vil derfor ikke kunne tjenes inn igjen for en privat investor. Det har derfor lenge vært erkjent at hvis man overlot til markedsmekanismen å avgjøre hvor mye fellesgoder som skulle produseres, ville man få et underoptimalt resultat.[7]

For varer og tjenester som skaper eksternaliteter eller sosiale omkostninger, varer og tjenester som påfører tredjepart skader, er forholdet det omvendte. Hvis man fritt overlot til markedet å avgjøre spørsmålet, ville samfunnet produsere for mye slike varer og tjenester.

Eksempler på fellesgoder kan være polititjenester og forsvarstjenester. Grunnforskning er et annet eksempel. Eksempler på eksternaliteter er miljøskader.

Dessuten vil heller ikke markedsmekanismen gi de ønskede effektivitetsresultater dersom konkurransen er begrenset av karteller eller monopolmakt.

Hvordan myndighetene bør forholde seg til disse forskjellige former for markedssvikt er fortløpende under debatt.

Det synes å være stor og stabil enighet om at myndighetene politisk må bestemme hvor mye fellesgoder som skal produseres. Men det er flere eksempler på at det etterhvert oppstår private tilbud om tjenester som tradisjonelt har vært oppfattet som fellesgoder.[8]

Det har vært en intens debatt om hvordan de sosiale omkostninger best kan ivaretas. Økonomer argumenterer vanligvis med at målet må være å «internalisere eksternalitetene», at man må innføre et avgiftssystem som fører til at miljøskader bl.a. vil inngå i den private investors egen kalkyle. Andre foretrekker direkte reguleringer. I tillegg til den tekniske debatt om hvordan de sosiale omkostninger bør handteres, har det oppstått en mer fundamental teoretisk debatt om deres vesen. Det er spesielt R. H. Coase som har tatt avstand fra Pigoutradisjonen, og det «Polluter Pay Principle» som følger av den. Coase hevder at et hvert inngrep mot en virksomhet som skaper miljøskader også selv vil føre til kostnader, nemlig de kostnader som er forbundet med å legge ned eller endre den virksomhet som skaper miljøproblemene. Vi må derfor veie to skader opp mot hverandre, og ikke automatisk forutsette at den ene skade nødvendigvis må rettes opp av den som har forøvet den.[9]

Uansett den debatt vi har hatt og som fortsatt pågår om hvordan myndighetene bør stille seg til eksistensen av eksternaliteter, er det allikevel stort sett enighet om at markedsøkonomien ikke nødvendigvis vil sørge for effektiv ressursbruk, dersom det forekommer slike eksternaliteter.

De former for markedssvikt som skyldes at markedet selv forvitrer, som følge f. eks. av monopoldannelser eller kartelldannelser, må søkes rettet opp gjennom konkurranselov-

---

[6] Vanlig markedsteori forutsetter at dersom det for produsenter av enkelte varer eller tjenester skulle oppstå superprofitter, så vil nye ressurser flyttes over til disse markedene, en ressurstilgang som etter hvert vil presse profittnivået ned til det normale. Mye tyder på at de «superprofitter» som synes å ha oppstått i enkelte delmarkeder av finansmarkedet, har som utgangspunkt den beskyttelse mot konkurranse som offentlige lisenser, autorisasjoner, sikkerhetskrav m.v. gir. De etablerte innsidere er ofte beskyttet av myndighetene mot inntrengere. Reglene vil ofte være foreslått av, og laget for, de etablerte. (Regulatory capture)

Eksistensen av grunnrente krever spesielle regulatoriske tiltak.

[7] En ofte anført kritikk mot markedets «moralske svikt» er at markedet produserer alt som kan selges, men ikke det som er av «verdi». Dette er imidlertid åpenbart retorikk i den politiske kamp. Mange mennesker misliker at andre ikke har samme preferanser som dem selv, og vil derfor gjerne ha makt til å presse sine valg på andre. Dette maktbegjær skjules bak påstander om markedssvikt

[8] Dette skyldes i hovedsak bedre markedsføringsmuligheter. Fremveksten av f. eks. private vaktselskaper illustrerer at trygghet og sikkerhet kan selges, selv om også andre enn kjøperne nyter godt av tjenestene. Fyrtjenester har lenge i økonomiske lærebøker vært trukket frem som et standardeksempel på et fellesgode. Oppfatningen har vært at fyrtjenester må produseres av det offentlige. Den enkelte skipsreder, som trenger slike tjenester, vil ikke selv investere, fordi han forventer for mange gratispasasjerer. Coase forteller i sitt festlige essay, *The Lighthouse in Economics*, (Opprinnelig publisert i The Journal of Law and Economics, 17, nr.2, 1974) at fyrtjenestene på den engelske kyst tidligere var en privat næringsvirksomhet og at markedet øyensynlig virket bra.

[9] Coase har behandlet dette spørsmål bl.a. i artiklene The Problem of Social Cost og Notes on the Problem of Social Cost, begge gjengitt i boken *The Firm, the Market and the Law*, The University of Chicago Press, 1988.

givning og konkurransetilsyn. Et sentralt virkemiddel i kampen for å hindre at markedet ødelegger seg selv, er fri markedsadgang. Kampen mot legale og private adgangsbarrierer er således i alle land et viktig konkurransepolitisk anliggende.

Mens markedssvikt lenge har vært erkjent og forstått, har begrepet styringssvikt eller statssvikt, forholdsvis nylig blitt trukket inn i samfunnsdebatten.

Generelt er begrepet styringssvikt (Government Failure) en betegnelse som beskriver det forhold at politiske myndigheter ikke når de mål de har satt seg for politiske tiltak. Den gjelder både den svikt som oppstår når myndighetene utfører sine «egentlige» statsoppgaver, som å sørge for lov og orden, og når de treffer tiltak for å rette opp markedssvikt. Mer vanlig er det å anvende betegnelsen på den svikt som man nesten kan regne med vil inntreffe når myndighetene iverksetter intervensjonstiltak i videre sammenheng.

Det aller meste av myndighetenes politiske arbeid i våre dager er av denne art. Arbeidet med å beskytte rettsstaten tar bare en liten del av myndighetenes ressurser. Det er summen av politiske tiltak med sikte på å gjøre samfunnet bedre, som utgjør tyngden av myndighetenes beskjeftigelse. Det har lenge vært gjeldende oppfatning at man kan sørge for bedre samfunnsmessig ressursutnytting ved bevisste politiske styringstiltak, enn ved å overlate ressursbruken til markedets ukoordinerte, desentraliserte beslutninger. Fremfor alt har det vært rådende oppfatning at politisk styring vil kunne sikre en mer rettferdig fordeling av verdiskapingen, enn den markedet sørger for.

Utgangspunktet for denne politikk, reformpolitikken, intervensjonismen – som har preget de fleste land under ulike betegnelser – har vært påvisninger av markedssvikt sammenholdt med de løsninger en bevisst politisk styring vil kunne føre til. Erfaring synes nå å vise at den politiske styring systematisk svikter på en langt mer fundamental måte enn markedet, og at mens markedssvikt kan rettes opp, er det *i prinsippet* intet å gjøre med den politiske styringssvikt.

Det er mange grunner til at den politiske styring mot spesifikke mål vil svikte. En grunn er at myndighetene ofte bruker gal redskap, de velger direkte reguleringer i stedet for indirekte virkemidler. De foretrekker å tvinge løsningene gjennom, fremfor å satse på en hensiktsmessig insentivstruktur. En annen grunn er at målene ofte ikke er konsistente. Selv om de var det i utgangspunktet, vil den politiske prosess etterhvert svekke de elementer av prioriteringer som politikken nødvendigvis må bygge på. En tredje grunn kan være at de som utfører politikken har sine egne interesser å ivareta. Det er spesielt public-choice- økonomene som har torpedert myten om den altruistiske stat.

Den viktigste grunn til styringssvikt er trolig allikevel ikke disse eller andre tekniske forklaringer, men at styringsoppgaven er for vanskelig! Myndighetene vil aldri kunne besidde den informasjonsmengde som er nødvendig for å treffe de utallige valg som daglig gjøres i det desentraliserte marked.

Det synes som om det er stadig flere som innser at styringssvikt er av større betydning enn markedssvikt, når det gjelder å oppnå effektiv ressursbruk. Fortsatt synes det imidlertid å være slik at mange, som erkjenner disse økonomiske konklusjoner, vil hevde at politisk styring allikevel er nødvendig for å motvirke eller bekjempe den moralske svikt som følger av markedsøkonomien. Det synes ut fra det som er sagt ovenfor rimelig å trekke den motsatte konklusjon. At markedsøkonomien i praksis vist seg å være styringsøkonomien overlegen m.h.t. å sørge for effektiv ressursbruk synes uimotsigelig. Markedsøkonomiens overlegenhet fremfor det politisk styrte samfunn viser seg imidlertid først og fremst ved at markedsmekanismen vanligvis stimulerer til moralsk aktverdig adferd, mens styringssamfunnet fører til et regelvelde som ansporer til lønnsomme omgåelser.

Markedsøkonomien bygger på at det i samfunnet hver dag inngås utallige gjensidig fordelaktige kontrakter. Det kan ikke utøves makt. Hvis noen oppfører seg mot andres interesse, vil de miste «kunder». Naturlige forsvarsmekanismer vil tre i funksjon dersom svindel og bedrag opppdages. Der hvor det er handel er det pene manerer, skrev Montesquieu. Det er statens oppgave å beskytte markedet mot privat vold. Staten har monopol på å utøve vold.

Den politisk styrte stat bygger på at vedtak mange ikke er enige i, skal gjelde alle. Makt skal utøves. Folk må følge andres, ikke sin egen vilje. Ressurser, rettigheter, blir fordelt gjennom offentlige vedtak. Disse vedtak blir til etter et komplisert politisk spill. Korrupsjon er en del av dette spillet. Umoral er en integrert del av den politiske styringsstat.

TROND F. MELLINGSÆTER OG EIRIK WÆRNESS, ECON SENTER FOR ØKONOMISK ANALYSE:

Omsetning av legemidler – en kommentar

I Sosialøkonomen nr 4 i år redegjør Steinar Strøm på en oversiktlig måte for innstillingen fra utvalget han ledet som drøftet rammevilkår for omsetning av legemidler. Legemiddelindustrien og andre næringer med sterk tilknytning til helsesektoren har tradisjonelt vært ofret liten oppmerksomhet fra norske økonomer. I et slikt perspektiv bringer Strøm-utvalget frem mye ny og interessant informasjon. Vi tror dette er nyttig og bra, og at det vil styrke beslutningsgrunnlaget på området. Dette til tross for at utvalget synes å være uvanlig splittet i de fleste sentrale spørsmål sammenliknet med hva regelen er for slike offentlige utvalg, og at konsekvensene av mange av forslagene foreløpig i svært liten grad er utredet.

Som nevnt er det fortjenestefullt å bidra til å styrke kunnskapsgrunnlaget på området. Vi skulle imidlertid ønsket at Strøm hadde vært mer opptatt av også å bidra til en god og saksorientert debatt. I så måte skuffer hans referat fra og kommentarer til tre ECON-arbeider som behandler spørsmål med relevans for utvalgets arbeid.

LEGEMIDDELINDUSTRIEN

For det første er Strøms kommentarer til ECON-rapport 54/96 «Innovasjon og utvikling i legemiddelindustrien» preget av en lite dekkende framstilling og direkte feil. La oss kort klargjøre et par forhold.

ECON har ikke anbefalt å ta i bruk selektiv støtte til legemiddelindustrien i form av for eksempel skattemessig overutgiftsføring av FoU-utgifter, slik Strøm påstår. Vi påpeker tvert i mot en rekke uheldige sider ved dette virkemidlet. Hva vi gjør, er å vise til at spørsmålet kan bli aktualisert ut fra medisinsk faglige eller næringspolitiske hensyn. Som kjent har forslag om overutgiftsføring vært fremmet i flere sammenhenger, både av offentlige utvalg og av partier på Stortinget.

Vi drøfter i rapporten innovasjonssystemet i denne næringen, og antyder at det kan være en viss sammenheng mellom lønnsomheten i bransjen og dens FoU-aktiviteter i Norge. Rapporten legger til grunn at også medisinsk forskning kan ha positive eksterne virkninger, men reiser spørsmål ved om deler av dagens forskning er for mye styrt av industriens interesser. Det antas imidlertid at eventuelt redusert forskning betalt av legemiddelindustrien neppe vil bli kompensert ved økte offentlige bevilgninger. Rapporten anbefaler at myndighetene bør samordne og se mer helhetlig på forskningsaktiviteten på legemiddelområdet.

Strøm viser til «ECONs uttrykte bekymring for at hvis legemiddelindustrien behandles for tøft i Norge, kan den komme til å trekke tilbake støtten til medisinsk forskning i Norge.» Vi påpeker ganske riktig at endringer i rammebetingelsene for forskning og i markedsbetingelsene kan få betydning for den kunnskapsoverføringen til det norske helsevesenet som skjer gjennom næringens aktiviteter i Norge. Vi konkluderer imidlertid på ingen måte med, og mener heller ikke, at næringens forskningsaktiviteter eller støtte til slike aktiviteter forsvarer høyere priser på legemidler i Norge enn i andre land. Vi drøfter videre noen av de valg og avveininger et lite land står overfor i møte med en globalisert næring av denne typen, når det ønsker å tilby og beherske den beste medisinske kunnskap i verden. Disse avveiningene er en vurderingssak som er gjenstand for faglig debatt og vurdering. La oss holde diskusjonen på dette planet.

Det er for øvrig et poeng at vår oppdragsgiver Legemiddelindustriforeningen ikke var enig i alle konklusjonene vi trakk på de områdene vi skulle drøfte i denne rapporten.

APOTEKNÆRINGEN

Strøms gjengivelse av ECONs analyser av resultater og lønnsomhet i apoteknæringen (ECON-rapport 30/96 og ECON-notat 42/96), begge utført på oppdrag fra Norges Apotekerforening, er av en noe annen karakter. Her er det, i tillegg til at Strøms gjengivelse av konklusjonene ikke er dekkende, også snakk om en faglig debatt om metoder og fremgangsmåter i empirisk forskning og utredning. Den debatten tar vi gjerne. Formålet med disse to arbeidene var å studere lønnsomheten og noen andre hovedstørrelser i næringen, særlig variabiliteten mellom foretak og for samme foretak over tid. Langs begge dimensjoner er variasjonen usedvanlig stor.

Våre analyser var basert på foreningens database for regnskap og balanser i alle landets apotek. Analysene omfattet ikke bare beregninger av egenkapitalrentabilitet, som er det Strøm har kommentert, men også f.eks. totalrentabilitet og overskuddsprosent (resultat før ekstraordinære poster i prosent av omsetningen), samt omsetning, driftsresultat og resultat før ekstraordinære poster. Vi vurderte også bl.a. sammenhengen mellom de ulike resultatmålene og apotekenes størrelse, målt ved sysselsettingen.

Én konklusjon var at lønnsomheten i næringen har vært god, sammenlignet med lønnsomheten for f.eks. privatpraktiserende leger, foretak i de-

taljhandelen og små industriforetak. En annen viktig konklusjon var altså at det er *betydelig* spredning mellom apotekene når det gjelder omsetning, sysselsetting og lønnsomhet. Et tredje viktig moment i våre analyser var at lønnsomheten i det *enkelte apotek* varierer svært mye over tid.

Våre konklusjoner om gjennomsnittlig lønnsomhet og spredning mellom apotekene er de samme som Strøm-utvalget har trukket, men på grunnlag av andre typer av analyser.

STRØMS INNVENDINGER

Slik vi forstår Strøms innvendinger mot våre analyser, er han for det første kritisk til at vi har valgt å utelukke apotek med negativ egenkapital og med egenkapitalrentabilitet under – 100% og over + 100% fra beregningene av gjennomsnittlig lønnsomhet, og særlig det siste. For det andre mener han vi heller burde ha sammenlignet avkastningen i næringen med avkastningen av en sikker finansplassering enn f.eks. med avkastningen i små industriforetak.

Når det gjelder den første innvendingen er vi enige i at det isolert sett er uheldig å utelukke apotek fra utvalget på grunn av for høye eller for lave verdier i forhold til mer eller mindre tilfeldig valgte grenseverdier. Vi har også i ECON-notat 42/96 pekt på at vi som følge av vårt valg utelukker mange apotek med høy lønnsomhet (det er våre tall Strøm refererer på dette punktet). Gitt at vi skulle se på tradisjonelle regnskapsstørrelser, måtte vi imidlertid gjøre noe for å utelukke en del meningsløse observasjoner. Slike observasjoner har dels sammenheng med at regnskaps- og særlig balansetall for personlig næringsdrivende ikke nødvendigvis gir et godt uttrykk for den reelle økonomiske situasjonen i bedriften. Som eksempel kan nevnes at det i 1995 finnes apotek som har egenkapitalrentabilitet på over 2.000% og under – 3.000%, og 41 apotek med negativ gjennomsnittlig egenkapital på mellom – 4,8 mill. og – 27.000 kroner. Mener Strøm at vi skulle ha tatt med disse apotekene i beregningen for dette året? Om grensene like arbitrært hadde vært satt ved – 200 eller + 200% ville utvalget fremdeles ha vært skjevt, og grensene tilfeldig valgt. Poenget er at vi måtte gjøre et tilfeldig valg, og at vi *ikke* har underslått virkningene av det valget vi gjorde.

STRØM-UTVALGETS BEREGNINGER

Strøm viser til de alternative beregningene av lønnsomheten i apotekene som utvalget gjennomførte. Vi synes beregningen av avkastningen av å investere i apotek er interessant og et nyttig supplement til de beregningene vi har gjennomført. Vi vil imidlertid peke på faren for at de apotekene som utvalget har sett på, nemlig de som skiftet eier i perioden 1985-90, ikke nødvendigvis er representative for alle apotek i Norge. Vi har data for 45 apotek som skiftet eier i perioden 1987-90, dvs. knapt halvparten av de apotekene utvalget så på. For disse apotekene var både omsetning, driftsresultat og resultat før ekstraordinære poster klart høyere i perioden 1987-94 enn gjennomsnittet for *alle* apotek (differansen var mellom 9,4 og 10,9 prosent). Dette kan indikere at viktige økonomiske hovedstørrelser i apotek som skiftet eier i perioden 1987-90 ikke nødvendigvis er representative for gjennomsnittet av apotekene i Norge. Strøm har ikke drøftet om det utvalget av apotek han har brukt, er representativt for næringen.

DEN ANDRE INNVENDINGEN

Strøms andre innvending mot vår analyse tolker vi slik at han mener at det å kjøpe et apotek kan sammenlignes med å investere i sikre statsobligasjoner, og således er vesentlig forskjellig fra å investere i annen næringsvirksomhet, f.eks. i små industriforetak.

Når det gjelder våre konklusjoner fra sammenligningen av lønnsomheten i apotekene med lønnsomheten i andre næringer, må vi først påpeke en faktisk feil i Strøms henvisning til våre konklusjoner. Vi har *ikke* konkludert slik Strøm hevder, *«at egenkapitalrentabiliteten i apotekernæringen er høyere, men ikke spesielt mye høyere enn i små industriforetak i Norge»*. Vi har tvert imot pekt på at lønnsomheten var høyere i apoteknæringen enn i de små industriforetakene, og at egenkapitalrentabiliteten i apotekene var spesielt høy i 1991 sammenlignet med personlige foretak i industrien. Vi har videre vist hvordan en «normallønn» til apotekeren ville redusere egenkapitalrentabiliteten i næringen. Vi har imidlertid ikke gjort den samme korreksjonen for de små industriforetakene, både fordi det lå utenfor vårt mandat og fordi vi ikke har det samme grunnlaget for å anslå en normallønn i denne næringen. Dermed har vi heller ikke grunnlag for å konkludere slik Strøm hevder at vi har gjort.

Det kan være vanskelig å finne næringer eller investeringer som er sammenlignbare med apoteknæringen. Vi har derfor som påpekt foran sett lønnsomhet m.v. i apotekene i forhold til flere ulike næringer og yrker, som i større eller mindre grad er parallelle med apoteknæringen når det gjelder krav til kompetanse, risiko osv. Vi deltar gjerne i en debatt om *hva* en skal sammenligne og *hvilke grupper eller næringer* en skal sammenligne.

APOTEK ER IKKE DET SAMME SOM STATSOBLIGASJONER

Strøms sammenligning med sikre finansplasseringer halter imidlertid etter vår vurdering på flere punkter. For det første er vi usikre på relevansen av å sammenligne to investeringsalternativer der det ene er overtagelse av en bedrift med mellom 3 og 50 årsverk og det andre er kjøp av statsobligasjoner. Likviditet kan være en viktig forskjell på slike investeringer. For det andre er risikoen ved de to investeringene etter vår vurdering forskjellig. Apotekene står bl.a. overfor faren for endrede rammebetingelser, f.eks. som følge av forslag fra offentlige utvalg ledet av professor Strøm eller

Forts. s.29

BERIT TENNBAKK:

Vil deregulering av melkesektoren gi effektivitetsgevinster?[1]

I reguleringen av melkesektoren benyttes det en rekke ulike virkemidler som fører til at systemet i sum er ineffektivt på mange måter.[2] I artikkelen blir det gjort rede rede for bakgrunnen for de gjeldende reguleringene og vist hvorfor og på hvilken måte systemet er ineffektivt. Videre diskuteres et mulig utfall av en fullstendig deregulering av melkesektoren, og mulige kilder til effektivitetstap i et deregulert marked blir presentert. I den forbindelse foreslås det reguleringer som kan forbedre effektiviteten ytterligere. Avslutningsvis blir noen argumenter for regulering av melkesektoren som ikke tar utgangspunkt i rene effektivitetshensyn, kort kommentert.

Innledningsvis bør det understrekes at reguleringene i melkesektoren i utgangspunktet ikke var utformet med det for øye å oppnå effektivitet i produksjonen. En hovedmålsetting for norsk jordbrukspolitikk har vært å sikre bøndene en rimelig inntekt og å fremme en rettferdig inntektsfordeling. Andre viktige mål har vært å opprettholde det tradisjonelle bosettingsmønsteret og å sikre et relativt høyt folketall på landsbygda. I tillegg har det vært ansett som viktig å sikre en så høy nasjonal sjølforsyning av jordbruksprodukter som mulig. Alt i alt synes det rimelig å konkludere med at det å oppnå disse målsettingene på den mest kostnadseffektive måten, har vært et mer underordnet mål. Resultatet er et reguleringsregime som fremstår som samfunnsøkonomisk svært kostbart.

TILBAKEBLIKK

Det gjeldende reguleringsregimet går tilbake til 1930-tallet og har røtter i den såkalte melkekrigen på slutten av 1920-årene. Ett problem var at bøndene oppnådde ulike priser på innsatsmelk etter hvor i landet de var lokalisert, og avhengig av hvilken produksjonsprosess innsatsmelka ble benyttet til.

Det er et faktum som kjennetegner de fleste jordbruksprodukter at produksjonene er mer geografisk spredt enn konsumet. For bønder som befinner seg langt fra befolkningssentrene vil det medføre transportkostnader å bringe produksjonen til torgs. I 30-åra hadde de melkebøndene som befant seg lengst unna et annet problem i tillegg: Produktet deres hadde svært kort holdbarhetstid. Innsatsmelka måtte videreforedles til ost eller smør slik at den kunne preserveres før den ble sendt til markedet. Resultatet var at tilbudet av ferskmelk eller konsummelk var relativt knapt i sentrale områder. Bønder i sentrale områder kunne derfor oppnå en høyere pris for sine ferske produkter. Bøndene i distriktene måtte selge mesteparten av melka i form av ost og smør, produkter det ikke var knapphet på. Distriktsbøndene oppnådde derfor en lavere melkepris.

Et annet problem var at den samla melkeproduksjonen var for høy. Næringa hadde gått gjennom en modernise-

[1] Artikkelen er en norsk versjon av den prøveforelesningen over oppgitt emne som jeg holdt i forbindelse med min dr. disputas 28. juni 1996.

[2] I gjennomgangen måles effektivitet på den tradisjonelle måten: Markedet er effektivt når samlet velferd, dvs. summen av konsument- og produsentoverskuddet, er størst mulig. Samlet velferd øker altså når effektivitetsgevinster realiseres.

Berit Tennbakk er Dr.polit. fra Universitetet i Bergen 1996. Hun er nå ansatt ved ECON Senter for økonomisk analyse i Stavanger

ringsperiode med tilhørende produktivitetsvekst. Samtidig var etterspørselen lav eller stagnerende pga. de generelle nedgangstidene. Resultatet var et dramatisk prisfall. Konkurransen mellom produsentene og mellom meieriene var hard, og ingen så ut til å vinne – derav betegnelsen melkekrig. På bakgrunn av dette så myndighetene et behov for å regulere markedet for å lette presset på befolkningen på landsbygda. Bøndene måtte gis mulighet til å forsørge familiene og betale tilbake dyre lån som de hadde tatt opp i forbindelse med moderniseringen av produksjonen.[3] Det ble innført et reguleringssystem for å løse det økende fattigdomsproblemet på landsbygda, i en tid da det også var knapt om jobber i byene.

Det ble oppmuntret til samarbeid og samvirke mellom produsentene. Bønder som ikke deltok i samvirket ble pålagt en ekstra avgift for å bidra til kostnadsutjevningen mellom produsentene og finansiering av markedsregulerende tiltak for å opprettholde et høyere prisnivå. Etter hvert ble systemet sentralisert gjennom opprettelsen av Riksoppgjøret i 1942. Statlige subsidier ble også kanalisert til bøndene gjennom Riksoppgjøret. Riksoppgjøret administreres av Norske Melkeprodusenters Landsforbund (NML). Alle melkebønder i Norge er medlemmer i NML, og har gjennom medlemskapet kollektivt eierskap i Tine (tidligere Norske Meierier).

DAGENS SITUASJON: MONOPOL

Resultatet av reformene som ble gjennomført i 1930- og 40-årene, var at all innsatsmelk ble kanalisert gjennom Norske Meierier. Importen av meieriprodukter ble sterkt begrenset. Tine har derfor faktisk monopol på melkeleveranser til det norske markedet den dag i dag. Tine er imidlertid regulert av myndighetene og kan ikke fritt sette monopolpriser innenlands. Som en del av jordbruksforhandlingene, som fastsetter inntektsmålet for bøndene, blir det også forhandlet om maksimalpriser på meieriprodukt. I prinsippet kan de innenlandske prisene gå under de fastsatte maksimalprisene, men i praksis blir melkeproduksjon ut over det som etterspørres innenlands til de gjeldende maksimalprisene, eksportert i form av langtidsholdbare produkter som ost, smør og melkepulver.

En uregulert monopolist ville benytte prisdiskriminering mellom ulike produktgrupper i de innenlandske markedene. Maksimalprisene er også satt slik at produksjonen av konsummelk spesielt, men også ost i noen grad, subsidierer produksjonen av smør, melkepulver og ost til eksport. Dette innebærer at det er ilagt en implisitt skatt på konsummelk og ost omsatt innenlands. Inntekten fra denne skatten brukes til å subsidiere de mindre lønnsomme produksjonsprosessene. Beregninger utført av Gaasland et.al. (1996) viser at prisen på konsummelk kunne reduseres med så mye som 32 % hvis prisdiskrimineringen opphørte.

Mesteparten av innsatsmelka blir videreforedlet i ett av Tines meierianlegg. En forholdsvis liten andel blir videresolgt til private meieriselskaper. Tine praktiserer imidlertid prisdiskriminering også i forhold til de private selskapene, ved å ta en høyere pris for innsatsmelk som videreforedles til konsummelk, enn for innsatsmelk til osteproduksjon. En slik prisingspraksis er ikke i overensstemmelse med velferdsmaksimering, selv om det klart er den prispolitikken som maksimerer det totale overskuddet som kan distribueres blant medlemmene – gitt de gjeldende reguleringer.

Det bør være nevnt at prisdiskriminering mellom innenlandske anvendelser ikke nødvendigvis er samfunnsøkonomisk ineffektivt. Hvis vi godtar at subsidiering av melkeproduksjon er et politisk mål, kan finansiering av denne subsidieringen gjennom slik prisdiskriminering være i samsvar med optimal skatteteori. Prisdiskrimineringen kan dermed medføre mindre effektivitetstap enn andre former for skattefinansiering av subsidiene. De produktene som er høyest skattlagt, er konsummelkproduktene, og etterspørselen etter disse produktene er også minst elastisk. Trekker vi inn hensynet til inntektsfordelingen, er det likevel ikke sikkert at det er samfunnsmessig ønskelig å skattlegge disse produktene. Slik systemet er utformet i dag, er skattleggingen implisitt og blir dermed ikke nødvendigvis oppfattet som skattlegging av opinionen.

SAMVIRKEORGANISERING

Hensikten med den beskrevne markedsstrukturen og prisingsmekanismen var både å heve og å jevne ut bøndenes inntekter. Dette ble sikret gjennom kooperativt eierskap av meierisamvirket. På denne måten kommer alt overskudd av meieridriften tilbake til bøndene. I tillegg sikrer den kooperative organiseringen at alle medlemmene har like stor innflytelse – basert på det grunnleggende prinsipp om «ett medlem, én stemme».

Alle inntekter fra markedet går inn i Riksoppgjøret og blir distribuert til melkebøndene. I tillegg blir mestepar-

[3] De lave melkeprisene, kombinert med deflasjon, bidro til at lånene ble for dyre for bøndene.

ten av overføringene fra staten kanalisert til produsentene via Riksoppgjøret.

Tines og NMLs kostnader dekkes gjennom Riksoppgjøret. Disse kostnadene omfatter transportkostnader fra gård til meieri, mellom meierianlegg og fra meieri til marked, i tillegg til foredlingskostnader, markedsføringskostnader, administrasjonskostnader, FoU-kostnader, osv. Overskuddet fordeles til bøndene i henhold til antall melkelitre levert. Den gjennomsnittlige nettoinntekten pr. liter innsatsmelk kalles Riksgrunnprisen.

Når det forhandles om maksimalpriser i jordbruksoppgjøret, er disse knyttet til Riksgrunnprisen gjennom inntektsmålet. Dette innebærer at kostnadene til NML og Tine blir anslått og kompensert for. Siden myndighetenes representanter umulig kan ha full kjennskap til minimumskostnadene eller den mest effektive produksjonsstrukturen i meieribruket, sier det seg selv at dette systemet ikke gir streke incentiver til kostnadseffektivitet. Pettersen (1996) viser da også at kostnadene i meierileddet i Norge f.eks. er dobbelt så høye som i Danmark.

Et kooperativ som fordeler overskuddet mellom medlemmene på den måten som er beskrevet ovenfor, blir kalt et NARP-kooperativ i faglitteraturen.[4] Når et kooperativ praktiserer NARP-prising vil medlemmenes samlede produksjon generelt ikke være først best effektiv fordi de stilles overfor en pris som reflekterer den gjennomsnittlige betalingsviljen i markedet. Den marginale betalingsviljen er gitt ved verdensmarkedsprisen på smør eller melkepulver. Når bøndene stilles overfor den gjennomsnittlige betalingsviljen, gis de incentiver til overproduksjon.

KVOTEREGULERING

Et siste viktig element i reguleringen av melkesektoren er kvotesystemet i produksjonen. Kvotesystemet gjør det mulig å regulere det totale produksjonsnivået så vel som fordelingen av produksjonen mellom produsenter og regioner. Kvotesystemet har delvis vært brukt til å redusere overproduksjonsproblemet i melkesektoren. I 1994 ble det totalt produsert 1.700 mill. liter melk i Norge. Dette er omlag 100 mill. liter mindre enn i 1990. Likevel ble det eksportert melkeprodukter tilsvarende 15 % av samlet produksjon også i 1994. Dette tyder på at en samlet melkeproduksjon på i underkant av 1.500 mill. liter ville være tilstrekkelig til å dekke innenlandsk forbruk til gjeldende priser.[5]

Kvotesystemet er også ment å skulle kanalisere melkeproduksjonen til distriktene og bort fra sentrale områder. Siden det faktisk isolert sett er billigere å produsere melk i de sentrale områdene ut fra topografiske forhold, og også hvis man tar hensyn til transportkostnadene fra bonde til forbruker, er det klart at hensikten med dette ikke er å oppnå effektiv produksjon. Målet er å opprettholde det tradisjonelle bosettingsmønsteret i Norge. Inntil i år har hver gård vært tildelt en eksklusiv kvote som ikke kan oppsettes, eller på annen måte overføres fra en gård til en annen.

FEM SENTRALE ELEMENT

De fem sentrale elementene i reguleringen av omsetningen av melkeprodukter i Norge kan etter dette oppsummeres slik:

1. Tines monopolstilling, som fører til for høye innenlandske priser og tap av konsumentoverskudd.
2. Samkjøringen av inntekter og kostnader, kombinert med praktisk talt garanterte marginer gjennom jordbruksforhandlingene, noe som gir svake incentiver til kostnadseffektivitet i meierileddet.
3. NARP-prising, som sikrer alle produsentene samme rett til overskuddet fra monopolprissettinga, men som fører til overproduksjon. Resultatet er for høye totale produksjonskostnader og tap av produsentoverskudd.
4. Prissubsidier fra staten, som gir ytterligere incentiv til overproduksjon.
5. Kvotesystemet, som fører til en ineffektiv geografisk fordeling av melkeproduksjonen og en sementering av bruksstrukturen. Dette gir mer kostbar melkeproduksjon og høyere transportkostnader.

ETABLERINGSHINDRINGER?

Det bør nevnes at det ikke er ulovlig som sådan å produsere eller markedsføre melk utenfor kvotesystemet. Loven sier at markedsføring gjennom samvirke skal oppmuntres, og for å ha rett til de fleste formene for statsstøtte må bøndene produsere såkalt kvotemelk. I tillegg gis det adgang til å legge en avgift på all innsatsmelk og på foredlede produkter som konsummelk, for på den måten å sikre at også produsenter utenfor samvirkesystemet er med på å betale kostnadene ved markedsreguleringen.

Gjennom de interne reglene i NML er medlemmenes mulighet til å gå ut av samvirket betydelig begrenset. For mange produsenter vil det nok også synes risikofylt å bryte ut av samvirket – dersom det nye meieriet ikke viser seg å være liv laga, kan de komme i en situasjon der de ikke har noe sted å levere melka.

FRIKONKURRANSELØSNING

Sammenligner vi det gjeldende markedsregimet med et deregulert marked, vil resultatet bli markert annerledes. Med et deregulert marked mener jeg et marked der konkurransen er fri i den forstand at den ikke er regulert gjennom spesiell lovgivning. De generelle bestemmel-

[4] Forkortelsen NARP står for Net Average Revenue Product.

[5] I Tennbakk (1988) er det vist at dette holder selv når man tar hensyn til naturlige svingninger i melkeproduksjonen over året. I den grad det er nødvendig er det også mulig å jevne ut slike variasjoner ved hjelp av prisvariasjoner.

sene i konkurranseloven gjelder imidlertid. For markedene for melkeprodukter i Norge ville en full deregulering av markedet innebære:

1. at importbeskyttelsen oppheves (en viss reduksjon i importavgiftene skal gjennomføres som del av den siste GATT-avtalen, Uruguay-runden),
2. at det blir forbud mot samarbeid mellom uavhengige produsenter, m.a.o. at samvirkeorganiseringen må opphøre. En ordning som Riksoppgjøret vil ikke være tillatt, og det vil heller ikke være anledning til å jevne ut kostnader og inntekter produsentene imellom.
3. at det ikke vil være noen begrensninger av den enkelte bondes produksjonsmengde, m.a.o., kvotesystemet vil måtte oppheves, og
4. at det ikke vil bli gitt noen prissubsidier.

Resultatet av alt dette ville være at norske melkeprodusenter måtte konkurrere mot gjeldende verdensmarkedspriser.

En slik deregulering ville bety slutten på monopolsituasjonen og dermed også prisdiskrimineringen i innenlandske markeder. Prisene på melkeprodukter ville være gitt utenfra, slik at det bare ville være prisdifferanser på innsatsmelk i den grad transportkostnader tilsier det. Fordelingen av innenlandsk produsert innsatsmelk på de enkelte produksjonsprosessene ville bestemmes ut fra marginal avkastning. Relativt mer melk ville kanaliseres til de mest lønnsomme produksjonsprosessene, og prisene ville jevnes ut. Særlig ville prisen på konsummelk gå ned og konsumet øke. Prisene på produkter som er implisitt subsidierte i dag, ville øke. Og bare hvis det var lønnsomt på marginen, ville norske melkeprodukter bli eksportert. Gitt dagens lave verdensmarkedspriser, er det ikke utenkelig at eksporten ville falle helt bort i et uregulert marked uten kryssubsidiering. Det er overveiende sannsynlig at Norge ville bli nettoimportør av melkeprodukter.

EFFEKTIVITETSTAP I ET DEREGULERT MARKED

Gitt at vi i det hele tatt ville produsere melk innenlands i et frikonkurranseregime, gjenstår spørsmålet om hvorvidt melkeproduksjon i seg selv har egenskaper som gjør det nødvendig å regulere markedet spesifikt av effektivitetsgrunner. Finnes det grunnleggende markedsimperfeksjoner i næringa? En hovedmålsetting for reguleringssystemet som ble innført i 1930-årene, var å jevne ut prisene som bøndene fikk for innsatsmelka. Transportkostnader og begrensninger i preserveringsteknologien var de faktorene som hindret slik prisutjevning i et fritt marked. Men selv om transportkostnader selvfølgelig vil påvirke lønnsomheten til bøndene og gi lønnsomhetsforskjeller mellom ulike regioner, er ikke transportkostnader i seg selv en kilde til effektivitetstap.

En geografisk spredt produksjonsstruktur kombinert med stordriftsfordeler i foredlingsleddet kan imidlertid gi grunnlag for markedsmakt i et uregulert marked (se f. eks. Bolin, 1996, og Sexton, 1990). Bønder som er lokalisert i nærheten av et meierianlegg finner at de får høyere transportkostnader hvis de velger å levere melka til 'neste' meierianlegg. Dette gir den enkelte meierist lokal markedsmakt overfor de nærmeste leverandørene. Produsenter som ligger lenger unna står overfor et valg mellom to eller flere (men sannsynligvis noen få) meierianlegg. De nærmeste produsentene er mer eller mindre låst inn til ett meieri, men meieriene vil konkurrere om leveranser fra gårder lenger unna. Konkurransen i et slikt marked vil være karakterisert ved det vi kan kalle monopsonistisk konkurranse. I denne situasjonen kan meieriselskapene tjene høyere profitt, og produsentene vil motta en lavere pris, produsere mindre og ha lavere lønnsomhet enn i først best.

I ei næring med disse egenskapene kan det optimale antallet meierianlegg bestemmes gjennom en avveining mellom investeringskostnader og transportkostnader.[6] Øker vi antallet meierianlegg, øker investeringskostnadene, men gitt at anleggene legges geografisk spredt, avtar transportkostnadene. Det er ikke opplagt at et marked der private aktører fritt kan etablere meieriselskap, vil generere det optimale antallet meieriselskap. På kort sikt vil private aktører nyte godt av lokal markedsmakt og ha god lønnsomhet. På lengre sikt vil dette trekke nye aktører til markedet, og renprofitten konkurreres bort. På lang sikt kan resultatet bli at for mange meierianlegg etableres. I likevekt vil hvert enkelt meieriselskap tjene normalprofitt, men melkeprodusentene vil motta en pris som er lavere enn den først best optimale. Totale transportkostnader vil være lavere og totale investeringskostnader høyere enn optimalt.

Gitt at produksjonen er geografisk spredt og at dette fører til innelåsning av produsenter og utøvelse av lokal markedsmakt, er det grunnlag for å regulere markedet ut fra effektivitetshensyn. Overordnet styring av næringsstrukturen gjennom konsesjoner e.l. kan i prinsippet sikre at det mest kostnadseffektive antall meierianlegg etableres. For å sikre effektiv regulering er det imidlertid nødvendig med utstrakt kjennskap til investeringskostnader så vel som foredlings- og transportkostnader. I tillegg til problemene med å bestemme det optimale antallet anlegg, måtte meieriselskapene også reguleres slik at muligheten til å utøve lokal monopsonimakt ble begrenset.

FRI ETABLERING AV SAMVIRKEMEIERIER

Det er ikke urimelig at produsentene vil synes at etablering av samvirkemeierier vil være en god ide i et slikt marked, siden alt overskudd da kommer bøndene til gode. Samtidig kan man, ut fra de problemene med monopolsamvirket som jeg har beskrevet over, hevde at en god løsning ville være å bryte opp monopolet og tillate lokale

[6] Analysen bygger på den forenklede forutsetning at det er store investeringskostnader i foredlingsleddet som gir opphav til stordriftsfordelene.

meieriselskaper som konkurrerer med hverandre i sluttmarkedet. Resultatet av en slik deregulering vil imidlertid avhenge av hvilket prisingsprinsipp, eller prinsipp for fordeling av kostnader og overskudd, samvirke-organisasjonene velger. Hvis transportkostnader ikke jevnes ut mellom medlemmene, og nye samvirkemeierier fritt kan etableres, er det fare for at overetablerings-problemet vil bli enda større enn i det uregulerte markedet. De marginale bøndene kan ikke flytte gårdene sine nærmere meierianlegget, men de kan bryte ut og sette opp sitt eget konkurrerende samvirkemeieri. Reduksjonen i transportkostnader kan være tilstrekkelig til å forsvare lønnsomheten av investeringen.

Hvis transportkostnadene blir jevnet ut mellom medlemmene i samvirket, blir overetablerings-incentivet nøytralisert. Dette vil imidlertid gi opphav til et annet effektivitetstap – nå vil alle produsentene stå overfor samme netto melkepris og (gitt at kostnadene på gården er de samme) produsere samme melkevolum. Selv om det riktige antallet samvirkemeierier ble etablert, vil de totale transportkostnadene være for høye i dette tilfellet, siden fordelingen av produksjonen mellom produsentene ikke ville være effektiv.

I en situasjon der transportkostnadene jevnes ut, er det heller ikke utenkelig at de sentralt lokaliserte produsentene vil ønske å bryte ut av samarbeidet. De kan oppnå en høyere netto melkepris utenfor samvirket siden de da ikke må være med å betale en andel av de marginale bøndenes transportkostnader.

Noen observasjoner tyder på at de problemstillingene som er nevnt over, har skapt problemer for organiseringen av norsk meierisektor. Det har for eksempel vært interne diskusjoner og kontroverser i forbindelse med sentraliseringen av anleggsstrukturen. Gitt at Tine er basert på en anleggsstruktur som stammer fra en tid med uavhengige meieriselskaper, er slik sentralisering antagelig rasjonell fra et kostnadssynspunkt. Dersom kostnadene til de marginale bøndene øker p.g.a. dette, er det ikke overraskende om de som må bære disse kostnadene vil protestere. Det interne regelverket som regulerer inn- og utmelding av samvirket setter som nevnt også sterke begrensninger i forhold til utmelding. Disse reglene behøvde antagelig ikke være så strenge dersom ikke samvirket oppfattet utmeldinger som en reell trussel mot organisasjonen.

EFFEKTIV ORGANISERING GJENNOM SAMVIRKE

I avhandlingen (Tennbakk, 1996) har jeg vist at disse problemene kan løses gjennom organisering av en samvirkeorganisasjon som har enerett på innsamling av melk innenlands. Forutsetningene for at en slik organisering av melkesektoren skal gi økt effektivitet, er

- at samvirket står overfor konkurranse fra import, slik at organisasjonen ikke har markedsmakt i sluttmarkedet (overfor konsumentene),
- at samvirket benytter et prisingsprinsipp basert på netto marginalinntekt,
- at hvert medlem betaler egne transportkostnader fra gården til meierianlegget, og
- at faste kostnader fordeles ulikt mellom medlemmene for å redusere de interne spenningene mellom medlemmer pga. ulik inntjening og ulike alternativer.

En næringsstruktur bestående av lokale samvirkemeierier som betaler en melkepris basert på netto marginalinntekt. og fordeler kostnadene som beskrevet ovenfor, ville også lede til økt effektivitet. En slik organisering gir incentiver til effektiv drift på hver enkelt gård og bedre investeringsincentiver mht. anleggsstruktur på meierileddet. I tillegg vil en desentralisert næringsstruktur gi mulighet til å regulere næringen gjennom målestokkskonkurranse, dersom dette skulle være ønskelig. Velger myndighetene fortsatt å subsidiere meieribruket, kan dette være et viktig redskap for å holde kostnadene nede.

Med en næringsstruktur bestående av uavhengige lokale samvirkemeierier, vil det bare være inntektene mellom bøndene innenfor samme meieriselskap som vil jevnes ut til en viss grad. Forskjeller mellom bønder i ulike regioner, som følge av at de befinner seg ulikt langt fra (eller nært) de områdene der forbruket er konsentrert, vil ikke jevnes ut i et slikt system. Sammenlignet med det tradisjonelle systemet med kostnadsutjevning og prising basert på netto gjennomsnittsinntekt, innebærer den foreslåtte omleggingen en stor forandring. Man kan imidlertid oppnå betydelige effektivitetsgevinster gjennom en slik omlegging.

Sammenlignet med effektivitetstapet som ville oppstå i et fullstendig deregulert system, er det umulig å fastslå på teoretisk grunnlag hvorvidt kostnadene med implementering og overvåkning av et slikt system ville være mer samfunnsøkonomisk kostbart. Det kan imidlertid slås fast at transportkostnadene har endret seg siden 1930-årene. Som nevnt vil graden av markedsmakt som private meieriselskaper kan oppnå, avhenge av størrelsen på transportkostnadene og stordriftsfordelene i meierileddet. Sammenlignet med situasjonen i 1930-årene er noen av de grunnleggende kjennetegnene ved melkeproduksjon og -markedsføring betydelig endret.

Transportteknologien er endret. Det er lettere å preservere melka lengre på gården (før foredling), veiene og transportutstyret er bedre (kjøletanker, osv.). Dette betyr at transportkostnadene er lavere og at både ubehandlet melk og drikkemelk kan transporteres raskere og over lengre avstander enn før. I tillegg er det mulig å lage konsummelk med lengre holdbarhet. Alt i alt betyr dette at prisene på melk til ulike anvendelser sannsynligvis i stor grad vil utjevnes i et fritt marked. Det er uklart hvor store stordriftsfordelene i foredlingsleddet egentlig er. Internasjonalt finnes det meieribedrifter av varierende størrelse. Også i Norge finnes det en del uavhengige osteprodusenter i markedet allerede. Noen hevder likevel at det ikke er grunnlag for mer enn tre meierier på landsbasis i Norge.

Reduserte transportkostnader fra gård til meieri betyr at utkantbøndene ikke er like utsatt for lokal monopsonimakt som før. Det er jo nettopp høye transportkostnader kombinert med høye investeringskostnader som er grunnlaget for 'innelåsningseffekten' og monopsonimaktsutøvelsen. Hvis transportkostnadene er lave, er også kostnadene forbundet med å bringe råmelka til neste meierianlegg lave, og det vil være lettere for en konkurrerende meierist å etablere seg i nærheten. Begge disse faktorene innebærer at den etablerte meieristen må holde høyere priser overfor bøndene og lavere priser overfor konsumentene.

KONKLUSJONER SÅ LANGT

Konklusjonene av drøftingen så langt kan oppsummeres slik:

1. Fullstendig deregulering av omsetningen av meieriprodukter vil etter all sannsynlighet føre til effektivitetsgevinster selv om enkelte grunnleggende trekk ved næringa kan føre til mulige markedsimperfeksjoner.
2. Sammenlignet med frikonkurranseløsninga kan samvirkeorganisasjoner som benytter et prisingsprinsipp basert på grenseinntekt, ytterligere bedre effektiviteten.
3. Fullstendig deregulering vil føre til betydelig redusert innenlandsk melkeproduksjon og endre den geografiske produksjonsstrukturen.

Uavhengig av om man velger å videreføre samvirkeorganiseringa eller en annen form for regulering av markedet, eller om man velger å deregulere fullstendig, er det absolutt nødvendig å øke konkurransepresset i næringa. Importkonkurranse bør være en reell trussel. Dette er nødvendig for å holde både produksjonsnivået og kostnadene på et rimelig nivå. Med dagens høye import-tariffer er ikke meierisektoren utsatt for noen reell importkonkurranse.

VIDEREFØRING AV KVOTESYSTEMET?

Gitt at man innfører reelt konkurransepress i næringa, vil det ikke være noen grunn til å regulere det totale produksjonsnivået gjennom et kvotesystem. I et fritt marked vil melkeproduksjonen forskyves fra små gårder i utkanten og til større og mer sentralt beliggende enheter. Man kan derfor innvende at kvotesystemet bør opprettholdes for å sikre en annen geografisk fordeling av produksjonen enn den det frie markedet ville frembringe.

Dersom det innføres et system med omsettelige kvoter, vil markedet stimulere til en overføring av kvoter fra de små utkantgårdene til de store sentrale gårdene. Siden de sentrale bøndene både har lavere produksjonskostnader og transportkostnader til markedet enn utkantbøndene, vil kvotene være mer verd for bønder i sentrale strøk enn for utkantbøndene. Når kvotene er omsettelige og det totale produksjonsmålet ikke er bindende, vil resultatet m.h.t. geografisk spredning av produksjonen bli det samme som i et marked med fri etablering. Den eneste forskjellen, dog en forskjell som ikke er uten betydning, er at de bøndene som blir tildelt kvoter initielt, har muligheten til å tjene inn noe av grunnrenten fra bøndene i sentrale strøk.

ANDRE ARGUMENTER FOR REGULERING AV MEIERISEKTOREN

Ved en åpning av markedene og avvikling av monopolet og prisdiskrimineringen, vil den totale melkeproduksjonen i Norge gå ned og antallet melkebønder bli redusert. Uten noen form for subsidiering av næringa er det bare de mest effektive av melkebrukene, om noen, som vil overleve. Dette betyr at mesteparten av den innenlandske produksjonen vil bli konsentrert om de mest fruktbare områdene i nærheten av de store byene. Effektivitetsgevinstene vil være betydelige og vil kunne mer enn dekke eventuell kompensasjon til de melkebøndene som ble tvunget til å legge ned.

Det kan selvfølgelig innvendes at det ikke ville være rettferdig å utsette norske melkebønder for verdensmarkedspriser all den tid også myndighetene i våre naboland og hos våre handelspartnere subsidierer sine melkeprodusenter. Dette er imidlertid ikke noe effektivitetsargument, tvert om. Dersom andre land velger å opprettholde en ineffektiv landbrukssektor og dette innebærer dumping av landbruksprodukter på verdensmarkedet, øker det vår samfunnsøkonomiske effektivitet om vi tar fordel av det. Hvis det er billigere for det norske samfunnet å importere meieriprodukter enn å produsere dem innenlands, da forvalter vi ut fra rene effektivitetshensyn ressursene våre best ved å importere.

Det er imidlertid på sin plass å påpeke at det finnes rimelige argumenter for å opprettholde en viss melkeproduksjon i Norge, og som ikke tar utgangspunkt i en effektivitetsargumentasjon. Før jeg avslutter, vil jeg kort kommentere noen av disse argumentene.

Man kan for eksempel hevde at det er viktig at Norge har en viss melkeproduksjon som en sikkerhetsgaranti i tilfelle krig eller isolasjon som følge av en eller annen krisesituasjon. Dette kan f.eks. oppnås gjennom importtariffer av en viss størrelse slik at en innenlandsk produksjon av passende omfang opprettholdes. Alternativt, dersom internasjonale overenskomster gjør dette umulig, kan man velge en modell med en viss subsidiering av produksjonen. Subsidiene burde imidlertid kunne holdes på et mye lavere nivå enn i dag – et produksjonsnivå på dagens størrelse kan ikke rettferdiggjøres ut fra krisehensyn. En reduksjon av dagens produksjonsnivå er avgjørende for å realisere effektivitetsgevinster i meierisektoren.

Et annet argument for subsidiering av meiersektoren, og som har bred støtte, er selvfølgelig hensynet til å ivareta den spredte bosettingen i landet. Vi ønsker at en relativt stor andel av befolkningen skal bo på landsbygda, og vi vil at alle de små stedene – som de fleste av oss, eller i

hvert fall foreldrene våre, kommer fra – skal finnes der og være levedyktige. Å bare ha et mål om å opprettholde melkeproduksjonen på et minimumsnivå av hensyn til forsyningssikkerheten i en krisesituasjon, vil ikke være tilstrekkelig for å oppnå dette. Myndighetene kan imidlertid fremdeles stimulere til melkeproduksjon i distriktene gjennom direkte støtte til bøndene her, eller gjennom en videreføring av et slags kvotesystem.

Det bør imidlertid tenkes nøye gjennom hvorvidt støtte til melkeproduksjon er den beste måten å opprettholde bosettingen i distriktene på. Vi bør være svært bevisste på hva det er vi faktisk ønsker å oppnå, og hva vi må betale for å oppnå det. For alle disse tiltakene har en samfunnsmessig kostnad – delvis gjennom de skattene som må kreves inn for å finansiere dem, og delvis gjennom de effektivitetstapene tiltakene medfører. Det er selvfølgelig vanskelig å fastsette de totale samfunnsmessige kostnadene ved en gjennomgripende strukturell endring av den tradisjonelle bosettingsstrukturen i landet. Det kan vel være at byene selv i dag ikke vil være godt rustet til å ta imot strømmer av innflyttere fra bygdene på en kostnadsfri måte. Selv om problemet neppe er av samme omfang som i 1930-årene, er det grunn til å tro at en slik overgangsfase vil medføre betydelige samfunnsmessige kostnader.

Hvis det vi ønsker å oppnå først og fremst er at folk skal fortsette å bo på landsbygda, kunne vi selvfølgelig betale direkte subsidier til dem for å gjøre akkurat det – å bo der. Så kunne det være opp til den enkelte å velge hvilke aktiviteter han eller hun finner mest profitable og interessante, om det er melkeproduksjon, annen type landbruk eller noe helt annet. På den annen side kan det hende at det er billigere (og enklere) å opprettholde en viss basisaktivitet enn å betale subsidier til alle som bor på landsbygda (hvordan skal man f. eks. avgrense «landsbygda»?). Uansett er det verdt å tenke gjennom hvorvidt melkeproduksjon er den riktige basisaktiviteten å satse på.

Dersom subsidiene ikke er øremerket, vil vi sannsynligvis finne at jordbruk ikke er lønnsomt i mange distrikter. Dersom det er et levedyktig jordbruk vi ønsker, kan vi gi eksplisitt støtte til jordbruket, for eksempel målt ved mengden av land som blir opprettholdt og brukt i produksjonen, og så la bøndene dyrke det de finner mest lønnsomt på jorda. Hvis vi gjør dette, er det imidlertid ikke sikkert at vi får se kuer gresse på engene når vi kjører forbi en solrik søndags ettermiddag. Hvis det er det vi først og fremst ønsker oss, da bør vi kanskje knytte subsidiene til det å ha kuer? Bygdebefolkningen kan få utbetalt 'ku-trygd' for hver ku opp til et passende antall, kanskje 10-12, forutsatt at de har nok jordbruksareal til å fø et slikt antall, selvfølgelig. Melka og kjøttet fra disse kuene vil da være et bi-produkt som kan selges til markedspris. Dersom også større enheter finner det lønnsomt å opprettholde produksjonen er det også helt ok. Som resultat vil vi se kuer på landet og få billigere norskprodusert melk og kjøtt i butikkene på kjøpet.

LITTERATUR:

Bolin, Olof (1996): «Missförstådd lantbrukskooperation», *Ekonomisk Debatt* 24 (6), 461-72.

Gaasland, Ivar, Berit Tennbakk og Erling Vårdal (1996): «Deregulering av den norske meierisektoren», SNF-rapport 21/96.

Pettersen, Ivar (1996): «Effektiv foredling og distribusjon», Econ-notat nr. 26/96.

Sexton, R. J. (1990): «Imperfect Competition in Agricultural Markets and the Role of Cooperatives: A Spatial Analysis», *American Journal of Agricultural Economics* 72, 709-20.

Tennbakk, Berit (1996): «Market Behavior of Agricultural Cooperatives», *Dissertations in Economics* no. 10, Institutt for økonomi, Universitetet i Bergen.

Tennbakk, Berit (1988): «En analyse av produksjonsmålet for melk.» Hovedoppgave i Sosialøkonomi, Universitetet i Bergen.

Abonnement

Abonnement løper til oppsigelse foreligger

Forskningsstipend

– pengepolitisk og finansiell forskning

Senter for pengepolitsk og finansiell forskning er opprettet av 8 private og offentlige institusjoner for å styrke forskningen omkring pengepolitikk, finansmarkeder og finansinstitusjoner. Senterets midler blir først og fremst brukt til å fremme doktorgradsutdanning på området. I september 1997 vil senteret tildele 1–2 stipend fortrinnsvis til doktorgradsstudier. Eventuelt kan ett stipend tildeles en søker som nylig har avlagt doktorgraden og som vil kvalifisere seg ytterligere gjennom forskning innenfor senterets fagområde. Stipend kan gis både til samfunnsøkonomisk og bedriftsøkonomisk forskning som gjelder pengepolitikk (herunder samspillet med finanspolitikken), finansmarkeder eller finansinstitusjoner. Tverrfaglige prosjekter med sterk tilknytning til økonomi kan også komme i betraktning.

Stipendiene kan ha en varighet på maksimalt fire år (maksimalt to år for post.doc.), og vil bli gitt på tilsvarende vilkår som stipend fra Norges Forskningsråd. Lønnen tilsvarer lønnstrinn 30 i statens regulativ, for tiden kr. 220 700 (brutto). For post.doc. kan det gis noe høyere lønn (opp til lønnstrinn 44). Det forutsettes en avtale med en vertsinstitusjon som tar arbeidsgiveransvaret. Doktorgradsstipend gis under forutsetning av at stipendiaten blir opptatt i vertinstitusjonens doktorgradsprogram.Vertsinstitusjonen kan være utenlandsk. Senteret hjelper til med å få i stand de nødvendige avtalene.

Søknaden må inneholde en prosjektbeskrivelse på 3 – 6 sider og navnet på tre referansepersoner som kan kontaktes. Eventuelle skriftlige vitenskaplige arbeider vedlegges i tre eksemplarer. Søknaden sendes innen 22. august 1997 til Senter for pengepolitisk og finansiell forskning, Sosialøkonomisk institutt, Boks 1095 Blindern, 0317 Oslo. Nærmere opplysninger ved arbeidsutvalget: professor Asbjørn Rødseth (UiO) tlf. 22 85 51 33, professor Steinar Ekern (NHH) tlf. 55 95 92 79, professor Arne Jon Isachsen (BI) tlf. 67 57 07 93.

STIPEND I SOSIALØKONOMI (TRYGDEØKONOMI)

Ved institutt for økonomi er det ledig eit stipend i sosialøkonomi (trygdeøkonomi).

Søkjarar må ha cand.polit.-grad med hovudfag i sosialøkonomi eller tilsvarende.

Den som blir tilsett, må gå inn i eit godkjent opplegg for ein dr.polit.-grad innafor ei tidsramme på tre år eksklusiv pliktarbeidsdelen. Søknaden må derfor innehalda ei prosjektskisse og ein plan for gjennomføring av forskarutdanninga.

Pliktarbeidstida vil utgjere 25% av ei samla tilsetjingstid på fire år. Det kan bli gjort frådrag i tilsetjingsperioden for eventuelle tidlegare rekrutterings- eller forskingsperiodar. Innan tre månader etter tilsejingsdato må det søkjast om opptak i doktorgrads-programmet på fakultetet.

Undervisningsspråket er til vanleg norsk.

Løn etter ltr. 30 (kode 1017).

Kvinner vert spesielt oppmoda om å søkje. Dersom dei sakkunnige finn at fleire søkjarar har tilnærma like kvalifikasjonar, vil ein følgje reglane om kjønnskvotering i Personalreglement for vitskaplege stillingar.

Ei rettleiing for søkjarar med opplysningar om oversikt og dokumentasjon som bør givast, kan ein få ved å vende seg til Det samfunnsvitskaplege fakultet, tlf. 55 58 90 56 eller E-post: Gunhild.Eide@svfa.uib.no. Andre spørsmål kan rettast til instituttstyrar professor Alf Erling Risa eller førsteamanuensis Kjell Vaage, Institutt for økonomi, tlf. 55 58 92 00.

Universitetet i Bergen praktiserer meiroffentlegheit ved tilsetting i vitskaplege stillingar.

Den som vert tilsett må rette seg etter dei retningslinene som til kvar tid gjeld for stillinga.

Søknad som inneheld fullstendig oversyn over utdanning og tidlegare verksemd, vedlagt stadfesta kopi av vitnemål og attestar, vitskaplege arbeider og liste over desse (alt i 3 eksemplar) skal sendast Institutt for økonomi, Universitetet i Bergen, 5020 Bergen, innan 15. august 1997.

Søknaden skal merkast 96/3419.

UNIVERSITETET I BERGEN

DET SAMFUNNSVITENSKAPELEGE FAKULTET

ARNE BRÅTEN OG KJETIL OLSEN[1]:

Underliggende inflasjon

Inflasjon har vi når det generelle prisnivået i økonomien viser vedvarende stigning. I mange sammenhenger blir veksten i konsumprisindeksen (KPI) brukt som indikator på inflasjonen i økonomien. KPI kan imidlertid være «forstyrret» av tilfeldige og forbigående sjokk som ikke har varig virkning på prisstigningen. Internasjonalt har det derfor vært utviklet prisindikatorer som tar sikte på å skille mellom virkninger av relative prisbevegelser og engangssjokk på prisnivået på den ene siden, og underliggende inflasjon på den andre side. Artikkelen tar for seg noen av de metodene som har vært benyttet for å beregne indikatorer for underliggende inflasjon og forsøker å implementere disse på norske data. Mangelen på klare objektive krav som en slik indikator bør oppfylle, medfører at det er vanskelig å anbefale en indikator framfor en annen. For å få et så komplett bilde av inflasjonen i økonomien som mulig, anbefaler vi at en ser på flere ulike indikatorer i sammenheng.

1 INNLEDNING

Når vi skal måle inflasjonen, er vi ikke ute etter å måle om enkeltpriser går opp eller ned. Inflasjon har vi først når det generelle prisnivået i økonomien viser vedvarende stigning. I Norge har det i mange sammenhenger vært vanlig å sette likhetstegn mellom inflasjon og veksten i konsumprisindeksen (KPI).

KPI kan imidlertid være preget av tilfeldige og forbigående sjokk, som ikke har varig virkning på prisstigningen. Endring i momssatsen, økte særavgifter eller kraftige prisendringer på elektrisk kraft er eksempeler på slike sjokk. Dette er sjokk som ikke faller inn under den vanligste definisjonen på inflasjon. Det vil sjelden være ønskelig å endre den økonomiske politikken som følge av slike engangshopp i prisene. Begrepet underliggende inflasjon er derfor innført for å skille mellom kraftige relative prisendringer og engangssjokk på prisnivået som bare midlertidig påvirker prisveksten på den ene siden, og den mer trendmessige økning i alle priser på den andre siden. Om avviket mellom den målte veksten i KPI og den uobserverbare underliggende inflasjonen er stor, kan dette gi opphav til gal forståelse av den faktiske økonomiske situasjonen.

Gjennom 1990-tallet har flere land forlatt tidligere styringsmål for pengepolitikken, som fast valutakurs, til fordel for eksplisitte mål for prisstigningen. Etterspørselen etter bedre indikatorer for inflasjonen har økt i disse landene. Ulike land har valgt ulike løsninger: «*As to the appropriate price index, some countries target an inflation index that excludes particularly volatile items such as food and energy prices, indirect taxes and subsidies, and interest cost components; others directly target the broadly defined consumer price index*», IMF (1996). Uansett valg av styringsmål for pengepolitikken har myndighetene hele tiden et behov for å vurdere den aktuelle prisutviklingen. Dersom prisveksten målt ved KPI stiger mer enn anslått, vil det være nyttig å vite om dette skyldes tilfeldige og forbigående forhold eller er et utslag av økt press i økonomien.

I denne artikkelen drøfter vi ulike indikatorer for det som i litteraturen kalles *underliggende inflasjon.* Hovedformålet med artikkelen er å gjøre rede for begrepet, og å implementere de vanligste metodene som er benyttet internasjonalt for beregning av indikatorer for underliggende inflasjon på norske data.

[1] Artikkelen bygger på et arbeid utført i Statistisk sentralbyrå og Norges Bank, se Bråten og Olsen (1997). Alle synspunkter er forfatternes egne og skal ikke tillegges Statistisk sentralbyrå eller Norges Bank. Takk til kollegaer i Statistisk sentralbyrå og Norges Bank for nyttige kommentarer og synspunkter.

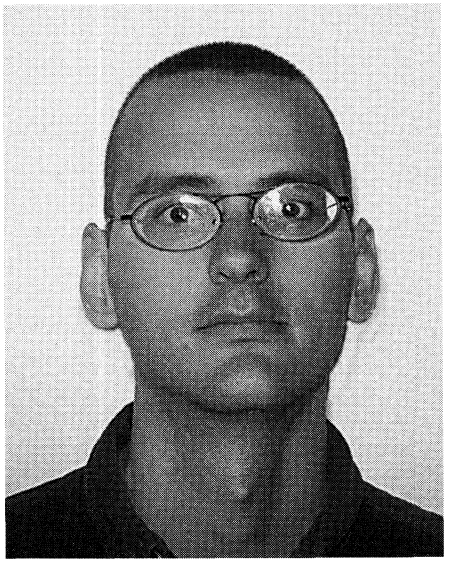

Arne Bråten, Cand. oecon fra Universitetet i Oslo, 1994, er rådgiver i Avdeling for økonomisk statistikk i Statistisk sentralbyrå

Artikkelen er organisert på følgende måte. Kapittel 2 diskuterer begrepet underliggende inflasjon og gir en motivasjon for nytten av en slik indikator. Kapittel 3 drøfter ulike metoder for beregning av en indikator for underliggende inflasjon, mens vi i kapittel 4 ser vi på empiriske resultater for Norge. I kapittel 5 oppsummerer vi resultatene og konkluderer.

2. BEGREPSAVKLARING

Betegnelsen *inflasjon* blir i de fleste sammenhenger knyttet til enhver vekst i konsumprisene. Dette avviker fra definisjonen mange fagøkonomer bruker. Lipsey, Steiner og Purvis (1987) diskuterer begrepsbruken: «*The distinction between once-and-for-all and continuing rises in the price level is important. Some economists have sought to emphasize it by reserving the term* ***inflation*** *for a continuing or sustained rise in the price level, while using other terms such as a* ***rise in the price level*** *for a once-and-for-all increase. One difficulty with this is that it is counter to ordinary usage, where inflation refers to any rise in the price level. Indeed, using the restricted definition causes difficulty when communicating with the public*». På bakgrunn av den vanligste forståelsen av *inflasjon*, er begrepet *underliggende inflasjon* innført. Med dette skal vi mene;

> *prisvekst målt ved konsumprisindeksen, korrigert for betydelige relative prisendringer og engangsskift i prisnivået.*

Det kan være grunn til å justere konsumprisindeksen for flere ulike typer sjokk ved beregning av en underliggende inflasjonsindikator. Vi kan grovt sett dele sjokkene i tre hovedkategorier:

- Betydelige engangsskift i hele pris*nivået*. Endringer i satsen og grunnlaget for beregning av merverdiavgift (moms) er det mest nærliggende eksempel;
- Betydelige relative og engangs prisendringer. Dette kan for eksempel være en betydelig endring i oljeprisen, endrede elektrisitetspriser som følge av værmessige forhold eller endringer i offentlige gebyrer og særavgifter;
- Dersom renten inngår direkte i konsumprisindeksen, vil en tilstramming i pengepolitikken kunne føre til en økning i KPI på kort sikt. En slik økning i indeksverdien bør ikke gi opphav til nye økninger i renten. Flere land har derfor fjernet lånerenten i en indikator for underliggende inflasjon. I Norge inngår ikke renten direkte i KPI.

Forskjellen mellom prisstigningen målt ved KPI og den underliggende inflasjonen kan illustrereres ved et svært forenklet og stilisert eksempel. Figur 1 viser en hypotetisk bane for pris*nivået* målt ved KPI over en 16 kvartalers periode. Anta at et sjokk inntreffer i det femte kvartalet. Et slikt sjokk kan for eksempel skyldes et hopp i oljeprisen, økte offentlige særavgifter eller en økning i merverdiavgiften. Dette fører her i eksempelet til en økning i prisnivået målt ved KPI på 3 prosent, jf den tykke linjen. Vi forutsetter at virkningen på KPI skjer umiddelbart, og ser bort fra eventuelle andre-runde effekter av sjokket. Etter femte kvartal antar vi at prisnivået stiger med en svak positiv trend slik det gjorde før sjokket inntraff. Den tynne linjen viser utviklingen i KPI dersom et slikt sjokk ikke hadde inntruffet.

Som en følge av prisnivå-sjokket i femte kvartal hopper prisveksten målt ved KPI (prosentvis årlig endring) fra 2 til 5 prosent i dette eksempelet, jf den tykke linjen i figur 2. I det niende kvartalet faller imidlertid prisstigningen til 2 prosent, i og med at nivået i niende kvartal sammenlignes med nivået i femte kvartal. Prisnivå-sjok-

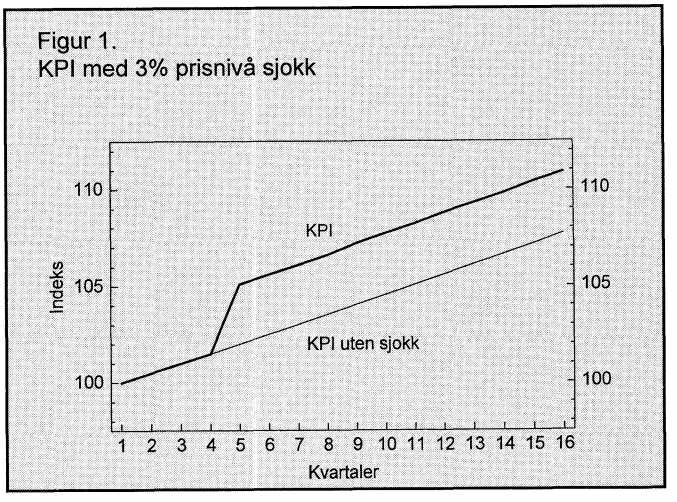

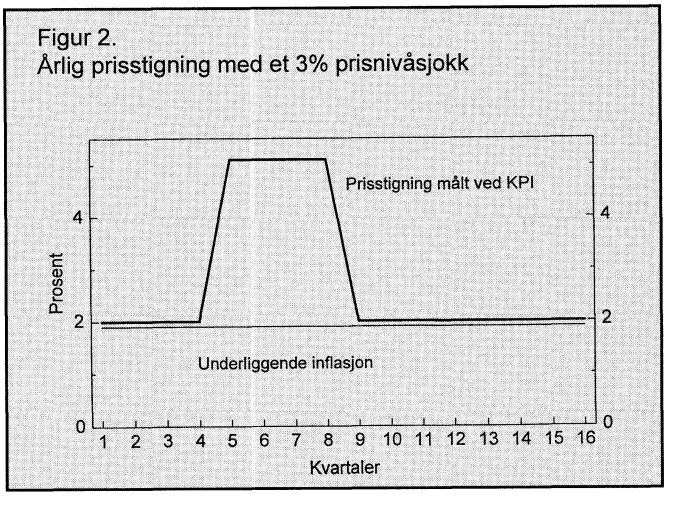

Figur 3.
KPI med finanspolitisk innstramming som følge av et 3% prisnivå sjokk

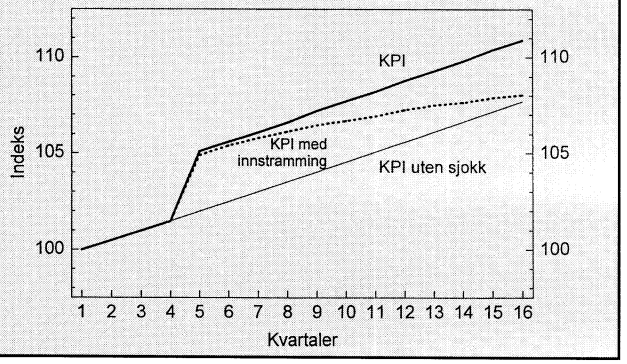

Figur 4.
Årlig prisstigning med finanspolitisk tilstramming som følge av et 3% prisnivå sjokk

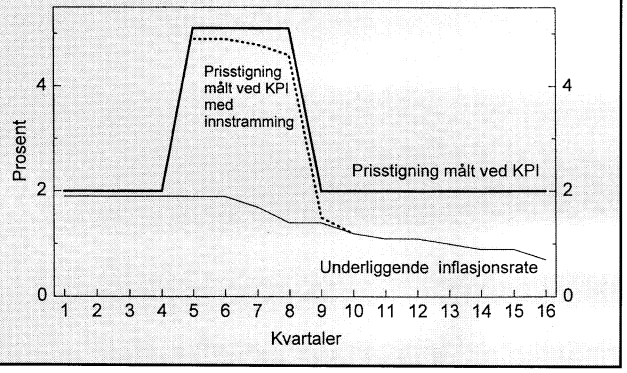

ket har således kun en *midlertidig* effekt på veksten i KPI. Det er derfor ikke behov for endringer i den økonomiske politikken med sikte på å redusere prisstigningen fordi dette vil skje av seg selv.

Ved beregning av en indikator for den underliggende inflasjonsraten søker man å fjerne effektene av prisnivåsjokk av den typen vi nettopp har sett på, jf den tynne linjen i figur 2. Ved å beregne en indikator for den underliggende inflasjonen vil man derfor kunne «se gjennom» den midlertidige økningen i prisstigningen målt ved KPI, og på den måten få et klarere bilde av den faktiske inflasjonen i økonomien.

Vi vil nå sette dette svært forenklede eksempelet inn i en politikksammenheng. La oss anta at myndighetene fokuserer på prisstigningen målt ved konsumprisindeksen når man skal avgjøre hvorvidt den økonomiske politikken bør strammes inn eller ikke. Finanspolitikken strammes derfor inn i dette eksempelet for å redusere etterspørselen og dermed bringe prisstigningen ned igjen etter sjokket som inntreffer i femte kvartal. Figur 3 *illustrerer et mulig forløp* for prisnivået av et slikt tiltak, mens figur 4 viser *mulige virkninger* på prisveksten.

Etterhvert som den finanspolitiske innstrammingen reduserer etterspørselspresset, vil prisveksten målt ved KPI avta, jf den stiplede linjen i figur 4. Når så effekten av prissjokket faller ut av beregningen av prisveksten i det niende kvartalet, vil man kunne oppleve en prisvekst godt under 2 prosent som jo var trenden før sjokket. Dette illustrerer at det kan være mer fornuftig å fokusere på underliggende inflasjon fremfor prisstigningen målt ved KPI.

Et prissjokk som i dette eksempelet kan imidlertid gi opphav til økende inflasjon på litt lengre sikt, ved at øvrige priser (og lønninger) øker. Dette kan skyldes at lønns- og prisfastsettere ikke har tilstrekkelig tillit til at en relativ prisendring ikke sprer seg, eller at de vil ha kompensasjon for endring i prisnivået. Eksempelet kan derfor trekkes et skritt nærmere virkeligheten ved å inkludere de andre-runde effekter som kan følge et prissjokk. Ved for eksepempel en økning i merverdiavgiften, vil blant annet enkelte grupper arbeidstakere antakelig kreve, og kunne få, lønnskompensasjon på grunn av de økte levekostnadene. Disse lønnsøkningene kan overveltes, helt eller delvis, i økte produktpriser. Tilsvarende effekter kan vi få av andre typer prissjokk og via andre kanaler enn lønningene. Har dette et utbredt omfang vil dermed et prissjokk kunne gi opphav til økt inflasjon. En indikator for underliggende inflasjon skal ideelt sett ikke fange opp første-runde effektene av sjokk, men skal reflektere andre- og senere-rundes effekter.

3 METODER FOR Å BEREGNE UNDERLIGGENDE INFLASJON

3.1 Diskresjonær justering

Ved diskresjonær justering korrigeres konsumprisindeksen for ulike typer av sjokk når de oppstår. Slike sjokk kan for eksempel være oljeprissjokk, en betydelig endring i prisen på elektrisitet eller kraftige avgiftsendringer på enkeltvarer. Denne metoden benyttes blant annet i New Zealand og i Canada.

Metoden fungerer bra forutsatt at man har tilgjengelig informasjon om tidsforløpet og størrelsen på effekter av sjokk. Førsterunde-effektene av skatte- og avgiftsendringer som virker på konsumprisene direkte, slik som moms og offentlige avgifter, kan grovt beregnes ved å bruke endringene i skattesatsene og vektene til de varer og tjenester som påvirkes. Jo mer indirekte et sjokk virker på prisnivået, desto vanskeligere er det å foreta diskresjonære justeringer. Ved implementering av denne metoden vil det i utstrakt grad være nødvendig å gjøre bruk av skjønn. Man må først fastslå om det er et sjokk en observerer. Bedømmes det til å være et sjokk, må det anslås hva prisendringen ville vært under fravær av sjokk. Dette er klare ulemper ved metoden, ettersom resultatetene lett kan bli noe vilkårlige. I land hvor styringsmålet for pengepolitikken er stabil og lav underliggende inflasjon, og hvor sentralbanken selv beregner den underliggende inflasjonen, vil en slik metode innebære klare troverdighetsproblemer.

3.2 Permanent utelatelse eller erstatning av ulike deler av konsumprisindeksen

Denne metoden går ut på å permanent utelate ulike deler av konsumprisindeksen som i liten grad er markedsbestemt,

eller har en utvikling som avviker ofte og signifikant fra den generelle prisutviklingen. Å utelate volatile delindekser har mest for seg når mye av variasjonen i den aggregerte prisindeksen kan tilskrives hyppige engangs- eller midlertidige sjokk i noen få delkomponenter av prisindeksen.

I USA, Japan, Tyskland, Canada og Australia beregnes indikatorer for underliggende inflasjon ved å ta ut energi- og matvarepriser fra KPI. Hovedgrunnen til at nettopp disse komponentene utelates er at de erfaringsmessig fluktuerer sterkt. Argumentet er da at svingninger i disse prisene i all hovedsak ikke er en del av den vedvarende prisstigningen som utgjør den underliggende inflasjonen.

I Australia beregnes en indikator som utelater priser som hovedsakelig er bestemt i offentlig sektor. Hovedargumentet for å utelate disse prisene er at de i liten grad er markedsbestemt og inneholder dermed heller ikke informasjon om presstendenser i økonomien.

I England har sentralbanken erstattet lånerenten i den offisielle konsumprisindeksen med en indikator for brukerkostnadene på bolig. Dette gjøres for å unngå en uønsket virkning på indikatoren for underliggende inflasjon av å stramme til pengepolitikken. Sett at sentralbanken mener å observere økende presstendenser i økonomien, gjennom blant annet økende vekst i indikatoren for underliggende inflasjon. For å stramme inn økes rentene. Dersom disse rentene inngår i indikatoren for underliggende inflasjon, vil innstrammingen *tilsynelatende* føre til ytterligere økning i presset i økonomien. For styringsformål kan det derfor være hensiktsmessig å ikke inkludere renter i indikatoren.

I likhet med diskresjonær justering må det utøves skjønn ved bruk av metoden basert på permanent utelatelse. Ved siden av det skjønn som må utvises ved bestemmelsen av hvilke delindekser som skal utelates, må en avgjøre på hvilket aggregeringsnivå korreksjonene skal foretas. Videre må en ha et forhold til hvor stor andel av totalindeksen som skal utelates. Internasjonalt er det vanlig å sette en grense på rundt 15 prosent av vektgrunnlaget.

3.3 TEKNISK JUSTERING

Et alternativ til metodene over er å foreta en mer teknisk justering for å begrense utslagene på prisnivået av endringer i enkeltpriser. Internasjonalt er det særlig to slike typer justeringer som foretas; trimmet gjennomsnitt og vektet median.

Trimmet gjennomsnitt

Prisendringene til de ulike delindeksene i KPI rangeres i stigende rekkefølge og tilordnes sine respektive vekter.

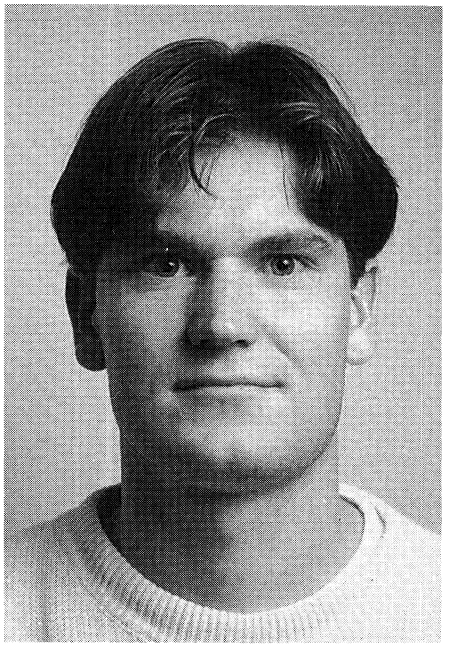

Kjetil Olsen, Cand. oecon fra Universitetet i Oslo, 1995, er konsulent i Økonomisk avdeling i Norges Bank

Ved beregning av et trimmet gjennomsnitt utelates deretter ytterpunktene i denne fordelingen av prisbevegelsene. Resultatet her blir avhengig av hvor stor andel av prisbevegelsene man velger å utelate, slik at beregningene vil innebære noe skjønn.

Vektet median

Det finnes flere måter å beregne et gjennomsnitt av et tallmateriale på. De vanligste er aritmetisk gjennomsnitt, geometrisk gjennomsnitt og median. I konsumprisindeksen benyttes et aritmetisk gjennomsnitt.

Ved beregning av vektet median rangeres prisendringene til de ulike delindeksene i KPI i stigende rekkefølge og tilordnes sine respektive vekter. Den midterste observasjonen fra denne fordelingen av prisbevegelsene er dermed den vektede medianen. Vektet median er et gjennomsnittsmål som i mange tilfeller kan gi et annet uttrykk for den generelle trenden i prisstigningen enn det vanlige aritmetiske gjennomsnitt gir. Dersom for eksempel prisene i 95 prosent av vektgrunnlaget i KPI øker med 2 prosent, og prisene i 5 prosent av vektgrunnlaget (for eksempel Bensin og olje) øker med 50 prosent, vil det aritmetiske gjennomsnittet øke med 4.4 prosent. Dette er mer enn 2 ganger så mye som prisstigningen i 95 prosent av vektgrunnlaget. Vektet median vil derimot vise en økning på 2 prosent. Medianen filtrerer dermed effekter av ekstreme prisbevegelser ved å tillegge disse en lavere vekt.

Nyere teoretisk og empirisk forskning, bl.a Ball og Mankiw (1992), tyder på at medianen og trimmet gjennomsnitt er bedre indikatorer for den underliggende inflasjonen enn det aritmetiske gjennomsnittet. I fravær av relative prissjokk vil de fleste bedrifter heve prisene med jevne mellomrom på bakgrunn av forventet inflasjon. Disse forventningene kan tolkes som å representere underliggende inflasjon. Når et relativt prissjokk inntreffer, må bedriftene avgjøre hvorvidt de skal endre prisene umiddelbart, eller vente til de normalt eller rutinemessig endrer prisene. Dersom det er kostnader forbundet med å endre priser, såkalte menykostnader, vil bedriftene tendere til å vente dersom det ikke er et kraftig relativt prissjokk. Som et resultat av dette vil de fleste bedrifter øke sine priser på linje med generelle inflasjonsforventninger, mens det bare er bedrifter som blir kraftig påvirket av relative pris- eller kostnadsendringer som vil endre prisene mye og umiddelbart. Under slike forutsetninger vil de fleste prisendringer utvise en utstrakt grad av treghet rundt den generelle inflasjonraten, og dette vil dominere både medianen og et trimmet gjennomsnitt som mål på inflasjon. Prisstigningen beregnet ved et aritmetisk gjennomsnitt (KPI) vil derimot

tendere til å bli «trukket vekk fra» den underliggende inflasjonraten dersom sjokkene er asymmetriske.

Både trimmet gjennomsnitt og vektet median har den fordel framfor mer subjektive metoder, som diskresjonær justering og permanent utelatelse, at de som foretar beregningene ikke like lett kan bli beskyldt for å «trikse» med prisstigningen. De mer tekniske metodene vil kunne kontrolleres og etterprøves av utenforstående.

4 MÅL PÅ UNDERLIGGENDE INFLASJON I NORGE

Vi har benyttet tall for tre-sifrede konsumgrupper fra Statistisk sentralbyrås konsumprisindeks for perioden 3. kv 1982 – 2. kv 1996. KPI er på dette aggregeringsnivået delt opp i 140 delindekser. Fordelingen av de kvartalsvise prisendringene er karakterisert av tidvis høy kurtose. Høy kurtose innebærer at de fleste prisbevegelsene er veldig nær gjennomsnittet. Det er denne kjernen av prisbevegelser vi tenker oss representerer den underliggende inflasjonen. Videre innebærer høy kurtose at noen få prisbevegelser er veldig forskjellig fra gjennomsnittet. Disse «sjokkene» er oftere positive enn negative. Metodene vi skal benytte for å beregne indikatorer for underliggende inflasjon, søker å rense prismaterialet for disse sjokkene. Et resultat vi bør vente oss er derfor at prisnivået for de ulike indikatorene for underliggende inflasjon vil øke mindre enn for den ujusterte konsumprisindeksen.

4.1 Definisjon av alternative indikatorer for underliggende inflasjon

De ulike målene på underliggende inflasjon vi ser på i denne artikkelen er årsvekstrater beregnet fra:

KPIX: Aritmetisk gjennomsnitt av de ulike delindeksene i KPI justert for momsendringene i 1993 og 1995. Disse «rensede» indeksene ligger til grunn for de øvrige indikatorene.

SUBUT: Diskresjonær justering. Delindeksene justeres for ulike sjokk,som etter en subjektiv vurdering bør utelates, før et vanlig aritmetisk gjennomsnitt beregnes. Til hjelp i vurderingene har vi brukt de enkelte delindeksers månedlige absolutte endring samt deres relative bidrag til den totale endring i KPI den aktuelle måned. I tillegg har vi brukt opplysninger om avgiftsendringer, spesielle markedsforhold og artikler om KPI i Ukens Statistikk, Statistisk sentralbyrå.

UIX: KPIX eksklusive spesielt volatile delindekser (bl.a Poteter, Kaffe, Sukker, Andre friske grønnsaker) samt delindekser hvor prisene i stor grad er offentlig regulerte. De offentlig regulerte prisene endres sjelden, men da ofte relativt mye. Vi har derfor valgt å ta ut disse delindeksene, fordi de i liten grad synes å være representative for den generelle prisutviklingen på kort sikt. Om lag 17 prosent av konsumprisindeksens vektgrunnlag utelates ved denne metoden.

UITR: 20 prosent trimmet gjennomsnitt, beregnet fra KPIX men hvor de 10 prosent største og de 10 prosent minste prisbevegelsene (hensyn tatt til vektene) tas ut før et ordinært aritmetisk gjennomsnitt beregnes.

UIVM: Vektet median. Rangerer prisendringene til de ulike delkomponentene i KPIX i stigende rekkefølge og finner den midterste observasjonen (hensyn tatt til vektene).

De ulike målene på underliggende inflasjon sammenlignes hele tiden med KPI eksklusive momseffekter (KPIX). Differansen mellom indikatorene for underliggende inflasjon og KPIX reflekterer måten de skiller mellom den generelle inflasjonsutviklingen og sjokk i prisnivået.

4.2 Nærmere om de ulike målene på underliggende inflasjon

Av tabell 1 ser vi at alle de ulike målene, unntatt permanent utelatelse (UIX), varierer mindre enn KPI eksklusive momseffekter (KPIX). Et av hovedmålene ved dette arbeidet er jo nettopp å finne indikatorer for inflasjonen som er mindre påvirket av kraftige endringer i enkeltpriser, og som dermed varierer mindre enn konsumprisindeksen. UIX utviser større variasjon enn KPIX, til tross for at blant annet de mest volatile delindeksene er utelatt i dette målet. Noe av årsaken til dette litt kontraintuitive resultat, er at delindekser hvor prisene i hovedsak er offentlig regulerte også er utelatt fra målet. Dette er

Tabell 1 *Gjennomsnittlig årlig inflasjon og standardavvik. 3. kv 1983 – 2. kv 1996*

	KPI ekskl. moms	Diskr. justering	Perm. utelatelse	Trimmet gj.snitt	Vektet medium
	KPIX	**SUBUT**	**UIX**	**UITR**	**UIVM**
Gjennomsnitt	4,55	4,20	4,53	3,98	3,73
Standardavvik	2,59	2,46	2,69	2,37	2,32

Tabell 2 *Årlig drift relativt til KPIX i prosentpoeng og gjennomsnittlig årlig prisvekst målt ved KPI*

	Diskr. justering	Perm. utelatelse	Trimmet gj.snitt	Vektet median	KPI Gj.snittlig årlig prisvekst
	SUBUT	UIX	UITR	UIVM	
1983-96	-0,3	0,0	-0,5	-0,7	4,3
1983-88	-0,4	0,1	-0,8	-1,1	6,9
1988-96	-0,2	-0,1	-0,3	-0,5	2,7
1992-96	-0,1	-0,2	-0,2	-0,2	1,8

priser som på kvartalsvis basis normalt utviser svært lav variasjon. Ved å utelate disse vil dermed variasjonen relativt sett øke.

Alle indikatorene for underliggende inflasjon har en lavere trendmessig stigning enn KPI eksklusive momseffekter (KPIX). Vektet median (UIVM) er det målet som utviser den sterkeste tendensen i denne retning. Både teori og empiriske undersøkelser viser at denne type skjevhet vil avta og forsvinne når prisveksten går mot null. Så lenge prisveksten holder seg lav, vil derfor skjevheten være liten. Dette går også klart frem av tabell 2, som viser den årlige driften i de ulike målene for underliggende inflasjon i forhold til KPIX. Den årlige driften var klart størst midt på 80-tallet da prisveksten også var kraftig. Denne tendensen til høy årlig drift har imidlertid avtatt betydelig de siste årene, noe som blant annet reflekterer den lave prisveksten.

4.3 Nærmere om perioden 1.kv 1994 – 2. kv 1996

Vi har valgt å studere delperioden 1.kv 1994 – 2. kv 1996 for å se litt mer detaljert på utviklingen i de ulike indikatorene for underliggende inflasjon.

I de to årene 1994 og 1995 var det flere varer som hadde betydelig høyere prisvekst enn gjennomsnittet, mens det var få eller ingen varer som hadde en prisvekst som var betydelig lavere enn gjennomsnittet. Det var dermed mange varer med prisvekst litt lavere enn gjennomsnittet. Ved inngangen til 1994 ble KPI påvirket av avgiftsøkninger på tobakk og alkohol. En ny avgiftsøkning på tobakk midtveis i året samt en markert økning i bensinprisene bidro til å trekke årsvekstraten til KPI opp dette året. Ved inngangen til 1995 økte elektrisitetsprisene, som utgjør om lag 5 prosent av vektgrunnlaget i KPI, betydelig. Andre varer som fikk kraftige prisøkninger dette året var medisiner og fjernsynslisensen. I 1996 ble bilavgiften redusert, noe som isolert sett bidro til å trekke ned årsvekstraten til KPI med om lag 0,4 prosentpoeng.

Av figur 5 ser vi at KPI ekslusive momsendringer (KPIX) ligger over samtlige indikatorer for underliggende inflasjon både i 1994 og 1995. Dette henger sammen med de positive prissjokkene disse årene, som indikatorene i mer eller mindre grad korrigerer for. Basert på vår analyse kan en dermed ha visse holdepunkter for å si at KPIX overvurderer den underliggende inflasjonen både i 1994 og 1995. Sammenlignet med KPI blir bildet enda tydeligere i 1995, da momsøkningen bidro til å trekke opp prisveksten med om lag 0,5 prosentpoeng.

De ulike indikatorene viser ikke et like entydig bilde i første halvår av 1996. Indikatoren basert på permanent utelatelse (UIX) korrigerer ikke for reduserte bilavgifter, og følger dermed i stor grad utviklingen i KPIX fra utgangen av 1995 til inngangen til 1996. Fordi vi på forhånd har valgt et sett av delindekser som utelates ved beregningene, vil ikke UIX klare å fange opp alle de fremtidige prissjokkene en kanskje ønsker å korrigere for. Denne indikatoren er dermed lite fleksibel i så måte. Ved beregningen av indikatoren basert på diskresjonær justering har vi valgt å utelate virkningen av avgiftsendringen på biler, fordi vi mener at dette er en enkeltstående begivenhet som ikke faller inn under definisjonen av inflasjon. Også vektet median og trimmet gjennomsnitt korrigerer til en viss grad for avgiftsøkningen på biler, ved å legge mindre vekt på denne varegruppen enn det som gjøres i et aritmetisk gjennomsnitt. Ser vi på figur 5 har vi derfor visse indikasjoner på at KPIX overvurderer fallet i den underliggende inflasjonsraten fra utgangen av 1995 til inngangen til 1996.

Figur 5.
Ulike mål på underliggende inflasjon
1. kvartal 1994 - 2. kvartal 1996

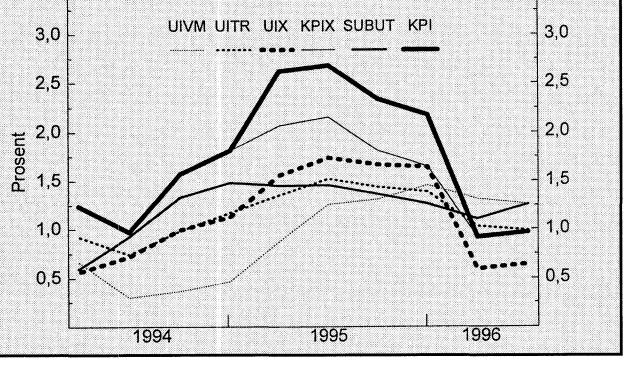

5 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Ved beregning av en indikator for underliggende inflasjon søker en å fjerne engangsskift eller sjokk på prisnivået som bare har midlertidig virkning på den registrerte prisveksten målt ved KPI. Artikkelen har sett på flere mulige metoder for beregning av en indikator for underliggende inflasjon for Norge.

Gjennomgangen over viser at det ikke finnes fasitsvar på hva som er den beste indikatoren for den uobserverbare størrelsen underliggende inflasjon. En permanent utelatelse av ulike delindekser i konsumprisindeksen (KPI) er kanskje den faglig sett minst attraktive metoden, men også den som er mest benyttet internasjonalt. Ved å permanent utelate deler av konsumprisindeksen, mister en den informasjon om prisutviklingen som ligger i disse delindeksene. Selv om en på historisk grunnlag kan si noe om hvilke delindekser som avviker ofte og signifikant fra den generelle inflasjonstrenden, har en ingen garanti for at det også i fremtiden vil være slik. En slik indikator fanger heller ikke opp alle prisendringer som en ønsker å korrigere for, samtidig som en stadig løper en risiko for å ta ut delindekser som en i store perioder ønsker skal være med i beregningen av en underliggende inflasjonsindikator. Indikatoren viser også relativt stor variasjon.

Egenskapene til de to indikatorene basert på en mer teknisk justering, trimmet gjennomsnitt og vektet median, er rimelig like. Begge indikatorene viser mindre variasjon enn konsumprisindeksen eksklusive momsendringer (KPIX). Avviket over tid i forhold til KPIX er imidlertid betydelig for begge disse indikatorene.

Diskresjonær justering innebærer at man får et bevisst forhold til prisutviklingen i alle delindekser i konsumprisindeksen. En kan også på et faglig grunnlag vurdere hvorvidt prisendringer bare er relative prisbevegelser som kun midlertidig påvirker inflasjonsraten. De statistiske egenskapene til indikatoren basert på denne metoden er vel så gode som egenskapene til de andre indikatorene. Det skjønn som må utøves ved diskresjonær justering kan fremholdes som et argument mot denne metoden, ut fra et troverdighetssynspunkt.

Mangelen på klare objektive krav som en indikator for underliggende inflasjon bør oppfylle, medfører at det er svært vanskelig å si i hvilken grad vi har oppnådd å lage gode indikatorer for denne uobserverbare størrelsen. Det er derfor heller ikke mulig å anbefale en enkelt indikator framfor en annen. For å få et så komplett bilde av inflasjonen i økonomien som mulig, anbefaler vi at en ser på flere indikatorer i sammenheng.

REFERANSER:

Ball, Laurence and N. Gregory Mankiw, (1992), Assymetric Price Adjustment and Economic Fluctuations, Working Paper No. 4089, NBER

Bråten, Arne og Kjetil Olsen, (1997), Ulike metoder for beregning av en indikator for underliggende inflasjon, Rapporter 97/9, Statistisk sentralbyrå

International Monetary Fund, (1996), IMF Survey November 1996, Inflation Targeting Assumes Growing Importance in Monetary policymaking, IMF

Lipsey, R. G., Steiner, P. O. and Purvis, D. D., (1987), Economics, Harper & Row, New York

Norges Bank er landets sentralbank. Banken har utøvende og rådgivende oppgaver innenfor penge-, kreditt- og valutapolitikken og har sentrale operative funksjoner i landets betalingsformidling.

Rådgiver (senior)

Statistikkavdelingen

Avdelingen er ansvarlig for innhenting, bearbeiding og analyse av statistiske opplysninger, samt statistisk metodearbeid, innenfor det penge-, kreditt- og valutapolitiske område. Dette omfatter blant annet bankstatistikk, statistikk over kreditt, pengemengde og renter samt valutastatistikk som danner grunnlag for utenriksregnskapet.

■

Den som ansettes vil inngå i en stabsenhet med direkte rapportering til statistikkdirektøren, og skal arbeide med kvalitetssikring og videreutvikling av avdelingens produkter. Det forventes at vedkommende vil bidra til styrking av miljøet i avdelingen og være økonom veileder i faglige spørsmål. Innenfor avdelingens ansvarsområde vil det være mulig å tilpasse arbeidsoppgavene til spesialkompetanse og interesser hos den som tilsettes.

■

Vi søker en sosialøkonom eller siviløkonom, fortrinnsvis med høyere avdeling, med god kjennskap til penge- og kredittpolitiske spørsmål. Relevant erfaring innenfor nevnte statistikkområder, herunder nasjonalregnskapskompetanse, vil være en fordel. Det vil bli lagt vekt på analytiske evner, samarbeidsevner, evne til å ta initiativ og skriftlig fremstillingsevne.

■

Kvinner oppfordres til å søke.

■

Nærmere opplysninger kan fås av statistikkdirektør Brynjulf Vollan, tlf. 22 31 62 40 eller ass. direktør Trond Munkerud Johansen, tlf. 22 31 64 17.

■

Søknad sendes Norges Bank, Statistikkavdelingen, Postboks 1179 Sentrum, 0107 OSLO, **innen 4. juli 1997.**

NB NORGES BANK

Forts. fra side 5

6. HVA BØR GJØRES MED FORMUESBESKATNINGEN?

En nærliggende konklusjon på den foregående drøftingen er at det er behov for en omfattende reform av formuesbeskatningen etter de prinsipper som ble trukket opp av Aarbakkeutvalget. En slik reform er åpenbart dødfødt, siden det er et markert politisk flertall for ikke å gjøre noe med formuesbeskatningen av boliger, fritidshus, pensjonssparing og ikke-børsnoterte aksjeselskaper. Formuesbeskatningen bør derfor, etter vår mening, avvikles. Provenytapet, som med de nye reglene for verdsettelse av boliger og fritidshus kan anslås til 2-3 milliarder kroner, kan kompenseres med en økning i skattesatsen på alminnelig inntekt med 0,5 prosentpoeng.

En avvikling av formuesbeskatningen kombinert med en økning av skattesatsen på alminnelig inntekt med 0,5 prosentpoeng vil sannsynligvis av venstresiden i norsk politikk bli oppfattet som en gavepakke til de «superrike». Som det skulle fremgå av den foregående diskusjonen, er dette ikke tilfelle. De fleste «superrike» betaler lite eller ingen formuesskatt fordi de har «tryllet bort» sin skattepliktige formue. De vil følgelig ikke ha noen særlig fordel av at formuesbeskatningen avvikles. De «superrike» vil imidlertid direkte eller gjennom sine ikke-børsnoterte aksjeselskaper bli rammet av økt skatt på alminnelig inntekt. Forslaget innbærer således i realiteten økt skattlegging av de «superrike» i Norge.

Vi nevner også at mange andre land har avskaffet formuesbeskatningen og at de land som fortsatt beskatter formue, benytter langt lavere satser enn de som gjelder i Norge.

Forts. fra side 13

andre. Dessuten har jo både vi og det utvalget Strøm ledet vist at det er betydelig spredning i avkastningen mellom ulike apotek. Vi viste også at det var betydelig variasjon i hvert enkelt apoteks resultater og lønnsomhet over tid. Det å investere i et bestemt apotek kan derfor være en vesentlig mer risikabel investering enn investeringer i et «gjennomsnittsapotek». For det tredje kan beskatningen av avkastningen i apotekene være vesentlig høyere enn beskatningen av avkastningen på statsobligasjoner som følge av delingsmodellen, noe Strøm har sett bort fra. Den «pene avkastningen» Strøm viser til er altså penere før skatt og risiko enn etter.

1908

Redaktør:
Torstein Bye

Redaksjon:
Tom Bernhardsen
Jan Morten Dyrstad
Nils-Henrik M. von der Fehr
Kjell Gunnar Salvanes
Lars Sørgard
Jon Vislie
Produksjonskonsulent:
Inger Kurås

•

Utgitt av
Sosialøkonomenes
Forening
Leder: Stein B. Hauglid
Generalsekretær
Birgit Laudal

•

Besøksadresse:
Skippergt. 33
0154 OSLO
Postadresse:
Postboks 8872
Youngstorget
0028 OSLO
Telefon 22 41 32 90
Telefax 22 41 32 93
Postgiro: 0813 5167887
Bankgiro: 6001.05.13408

•

Utkommer med 10 nummer
pr. år, den 15. i hver måned
unntatt juli og august.

Abonnement kr 500,–
Studentabonnement
kr 240,–
Enkeltnr. kr 75,– inkl. porto.

ANNONSEPRISER
(ekskl m v a):
1/1 side ..... kr. 4 500,–
3/4 side ..... kr. 4 000,–
1/2 side ..... kr. 3 500,–
Byråprovisjon 10%

Frist for annonser:
Den 5. i hver måned.

Trykt i offset.
Grafisk Hus a/s, Bergen

C-BLAD Retur: Sosialøkonomen,
P.b. 8872 Youngstorget
0028 OSLO

NLH
NORGES LANDBRUKSHØGSKOLE
Institutt for økonomi og samfunnsfag

Institutt for økonomi og samfunnsfag (IØS) har ansvaret for studieretningen Økonomi og ressursforvaltning ved Norges lanbrukshøgskole (NLH). Instituttet har også ansvaret for undervisningen i økonomi og andre samfunnsfag for studenter ved andre studieretninger. Vi uteksamінerer omtrent 60 hovedfagstudenter hvert år og har omtrent 30 aktive doktorgradsstudenter. IØS har for tiden omtrent 40 vitenskapelig ansatte, hvorav halvparten er i faste stillinger. Vi driver forskning innenfor foretaksøkonomi, markedsøkonomi, ressursøkonomi, internasjonal økonomi, markedsføring og andre samfunnsfag spesielt rettet mot landbrukssamvirket.

STIPENDIATSTILLING I EKSPERIMENTELL ØKONOMI

Institutt for økonomi og samfunnsfag har en betydelig aktivitet innenfor konsumentøkonomi og markedsforskning. Vi søker derfor etter en stipendiat til prosjektet *Betalingsvillighet for kvalitet.* Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd og starter 1. oktober. Prosjektet omhandler betydningen av kvalitet for forbrukernes valg av matvarer. Analysen vil ta for seg betalingsvilligheten for nye produktkvaliteter som det foreligger få markedsdata for. I prosjektet inngår derfor bruk av metoder fra eksperimentell økonomi.

Det kreves bakgrunn som landbruksøkonom, sosialøkonom, siviløkonom eller tilsvarende. Engasjementet vil gå over fire år, hvorav ett år vil være pliktarbeid for IØS. Det forutsettes at den som engasjeres søker opptak ved doktorgradstudiet ved IØS.

Flere ansatte ved IØS arbeider innenfor konsumentøkonomi og markedsforskning, og den som engasjeres vil komme inn i et aktivt forskningsmiljø.
Den som engasjeres vil arbeide i en prosjektgruppe sammen med professor Kyrre Rickertsen og forskningsleder Eirik Romstad. Det vil være gode muligheter for et utenlandsopphold i stipendiatperioden.

Nærmere opplysninger kan fåes ved henvendelse til Kyrre Rickertsen, tlf. 64 94 86 22 eller instituttleder Ole Gjølberg, tlf. 64 94 86 14.

Stipendiatstillingen er lønnet i lønnstrinn 30 i statens lønnsregulativ. Søknad med CV, eksamensvitnemål og eventuelle skritlige arbeider sendes innen 15. juli til Norges landbrukshøgskole, postboks 5003, 1432 Ås.